Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 170 (9853) 1975 чылдың июль 22, вторник

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 2 көп

СЭТА-ның дыңнадыы

„СОЮЗ-19“ КОРАБЛЬДИҢ ЭКИПАЖЫ ЭЭП КЕЛГЕН

1975 чылдың июль 21-де кады бөттандырар «Союз-Аполлон» программаны күүседип доосканының соонда «Союз-19» корабльдиң командири Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы полковник Алексей Архипович Леонов база бортинженер, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы техниктиг эртемиерниң кандидады Валерий Николаевич Кубасов составтыг экипажы-биле совет черде эээп чедип келген. Америк «Аполлон» корабльдиң ужудуушкуну бо чылдың июль 25-ке чедир автономнуг программа ёзугаар үргүлчүлээр.

«Союз-19» корабльдиң бадырган аппарады Совет Эвилелиниң девискээринде айыттынган районга Караганда хоорайдың соңгу-барыын талаже 54 километр черде Москванын-биле 13 шак 51 минута турда чымчак хонуушкуну кылган. «Союз-19» корабльдиң парашют-биле бадышкыны болгаш оон чер кырынга хонуушкуну өөнүг телевиденнеге дамчыттынган.

Космонавтылар А. А. Леонов биле В. Н. Кубасов оларның кадының байдалы эки.

Башкарылгалыг «Союз-19» космос кораблиниң кады кылган совет-америк «Союз-Аполлон» телевилел ёзугаар ужудуушкунунуң программазы бүрүн күүсеттинген. «Союз-19» корабльдиң орбитага алды дүн-хүн иштинде ужудуушкунунуң үезинде чоокшулажмышкынның болгаш тутчуушкуннуң таарыштырылга херекселдери бир-ле дугаарында шенеттирип хыцаттырган: совет болгаш америк космос корабльдериниң тутчуушкуну, корабльден корабльче космонавтыларның бот-боттарының шилчилгелери, эртем-шинчилелдиң кады шенелделери—«Хүннүң кылымал туттуруушкуну», «кедергей ягаан-көк сиңириишкин», «зонажыр мөөгүлер», микроб солчулгазы», универсалдыг суугу» кылдының чоруттунган. Ол шинчилел эртем болгаш практика талазы-биле чутула ужур-дузалыг.

Автономнуг ужудуушкун үезинде «Союз-19» корабльдиң экипажы биологтуг база геофизиктиг шинчилелдерни болгаш хайгааралларны чоруткан, чер кырының чамдык участоктарын улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга дүүштүр чурукка тыртыргылаан.

Ужудуушкунунуң дургузунда совет база америк космонавтылар тергини эки кады хеделиишкинни болгаш бот-боттарын билчир чорукту көргүскен, онаалдалар дугуржулгалыг болгаш тода, ылаптыг байдалга күүсеттиниң турган.

«Союз-19» болгаш «Аполлон» космос корабльдериниң кады ужудуушкунунуң башкарылгазын башкарылганың совет болгаш америк төптериниң хайгаарал станцияларының дузазы-биле боттандырын турган, оларның өрезынга телевизияның, телефоннуң болгаш телеграфтың дорт харылзаазы тургустунган турган

Бүгү шенелделерниң боон турганының дургузунда ужудуушкунну башкарарының ийи төптериниң специалистери бир демниг эки ажылдап турганнар.

«Союз-19» болгаш «Аполлон» космос корабльдериниң кады чоруткан дуржулгалыг ужудуушкунунуң чедишкиннинг доозулган чоруу ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка тургустунган конструкция талазы-биле ангы-аңгы ийи корабльдериниң кады ужудуушкунун хандырган таарыштырылга тудуштурулга системаларын ажылдап кылырда хүлээп алдынган техниктиг шиитпирлериң шыныын бадыткаан. Дуржулганың эртем-техниктиг түүнелдери—делегей космонавтиказының эртиелиг байлаанга, эртемге болгаш культураға дыка чугула салыышкын. Кады кылган дуржулганы белеткеп база чорудуп турган үеде совет болгаш америк талаларның мөөнцеп алган дуржулгазы улустар аразының моон соңгааргы башкарыышкынныг космос ужудуушкуннарын хөгжүдеринге, космос делгемин эртемге үндезилеп кады шинчилээринге эки үндезин болур.

«Союз-19» болгаш «Аполлон» корабльдериң кады ужудуушкуну космоска улустар аразының кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге чугула базым болган. Ол ужудуушкундан делегейиң улустары улустар аразының дүүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының боттуг фактызын көрүп турар, оны чавырылдырарынга кайгамчык улуг салыышкынны Совет Эвилели кирип турар болгай. «...Космостан бистиң планетавис болу бичии-даа болза, улам-на кайгамчык чаагай кылдыр көстүр. Ол бистиң аңаа тайбың чурттаарывыска четчир улуг, ынчаныже оны ядролуг дайынның кыжанынга таварыштырар дээрге кедергей бичии болдур ийин» деп, СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Улустарның аразында быжыглыг турар бот-боттарын билчир чорук болгаш буянныг чаагай күзел-сорук болза чер кырынга быжыг тайбының магадылазы болур.

Программа чедиишкинниг күүсеттинип турар

ХЬЮСТОН, Ужудуушкунуң башкарылга төвү. (СЭТА-ның тускай корр.). Совет космос корабли «Союз-19»-биле шуут адырылганының соонда америк «Аполлон» корабль автономнуг ужудуушкунун катап эгелээн.

Июль 19-та Стаффорд, В. Бранд болгаш Д. Слейтон олар «Союз-Аполлон» кады программаның шугуму-биле эртем шинчилеллерни, а ол ышкаш чамдык тускайлаң эртем дуржулгаларын хылганнар. «Кедергей ягаан-көк сиңириишкин» деп кады дуржулганы боттандырарынга «Аполлон» элээн каш чүс метр хемчээлдиг чер аразынга «Союз» корабльни дээскиндир ужуткан. Оон-биле кады совет корабльни чурукка тырттырган. Ужудуушкунунуң Хьюстонда башкарылга төвүнүң дыцнатканын ёзугаар алырга, тырттынган чуруктарның шынары эки болган. Ынчаныже төптүң төлээлекчизиниң сөглээни-биле алырга, дуржулганың баштайгы чазында алынган медээлер салдынган чогуур ынанышты шыныктырбаан. Америк астронавтыларның дилээкин ёзугаар «Союз» оон прибор-агрегат өрээлинде тургустунган азыглаңчак көрүнчүктелдирикчиниң дузазы-биле дуржулганы үргүлчүлээр дээш 180 градуска доктаай дүшкен. Чаа хемчээшкиннер эртемденнериң сеткилин хандырган.

Москванын-биле 23 шак хире турда, «Аполлон» ужудуушкунунуң келир участогунга «Союз»-биле үскүлежиишкинден дезер дээш ырадыр эглиишкин кылган.

Кады күүседир программаның шугуму-биле «Аполлонун» экипажы биологтуг дуржулгаларны: космоска ужудуушкунуң байдалдарының кижинин нерв системазынга чедирер салдарын шинчилээринге таарыштырган «микроб солчуушкуну» деп, хереленчек мөөгү дээрбектериниң хонукта тургустунар чорудулгазынга космос ужудуушкунунуң байдалдарының чедирер салдарын өөренир соруулгалыг «зоналичак мөөгүлер» деп дуржулгаларны кылган. Универсалдыг электросуугунуң шенелде системазы-биле дуржулганы уламчылаан. «Аполлонунуң» экипажы Черни хайгаарал көрген болгаш оон даштын чуруктарга тырттырган.

Июль 20-де Москванын-биле эртенгинин 4 шак 50 минута турда астронавтыларның дыцтанылгазы эгелээн.

Хүннүн түүнелдерни үндүрбүшаан, ужудуушкунунуң америк таладан удуртукчузу Пит Франк ол хүн ужудуушкун дыка солун болган деп, парлалга конференциязынга медеглээн. Совет тала-биле кады бистин айтып алган чүүлдерив шуугу күүсеттинген, түүнелдер бистиң ынаныштарывысты шыныдып бадыткаан деп, ол чугаалаан. Ужудуушкун чогумчалыг чорун турар, ужудуушкун башкарарының совет төвү-биле доктаамал быжыг харылзаа туттунун турар деп, Пит Франк демдеглээн.

А. БОБИКОВ,
В. ЧУКСЕЕВ.

М. А. Шолоховка Ленин орденин тывысканы

Июль 18-те Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный чогаалчы М. А. Шолоховка Ленин орденин тывыскан. Бедик шаналды аңаа совет литератураның хөгжүлдезинге оон шылгарангай ачыхавыазы дээш база төрүттүгениннен бээр 70 харлааны-биле холбаштыр тывыскан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзиндеН. В. Подгорный М. А. Шолоховка оон төрүттүнген чүүн-биле болгаш Төрээн чурттуң бедик шаналы-биле изиг байыр чедирген.

Н. В. Подгорный М. А. Шолоховка СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары Л. И. Брежневтин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күүнениң өске-даа удуртукчуларының изиг байыр чедиргенин дамчыдып берген.

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

Мал чеминиң белеткели—

шалыпчы фронт

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

Фермаларга мал чеминиң четчир күрлаазырын белеткеп алыр дээш социалистиг чарыш «Улуг-Хая» совхозта калбарган. Совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын 3720 тонна сигенни белеткээр планныг. Ол сорулганы кыска хуусаада күүседириниң хемчегларын совхоз дирекциязы, ында партия болгаш ажылчын комитеттери ажылдап кылгаш, социалистиг чарыштың негелделерин катыышкан хуралга бадылаан.

Чарыштың түүнелин беш хонуктап үндүрер. Тиилекчи болган звенога күш-ажылчы алдарның түгүн көдүрбүшаан, звенолар аразынга шилчиир вымпелдя, акша шаналын тыпсыр. Хол-биле сиген кезилдезинде кежигүн бүрүзүнге онааштыр беш хонукта бир-бир тонна эки шынарлыг сиген белеткээн звенога кызыл тукчугашты тыпсыр. Эки көргүзүүлүг болган звеноларның кежигүннеринге акша шаналарын тыпсыры көрдүнген.

Шынааларда организастыг күш-ажылчы үлегерни Көк-Чыраа салбырында Бирлей Доңгактың удурткан № 1 звенозу көргүскен. Баштайгы беш хонуктуң түүнелинде бо звено тиилекчи болуп, шилчиир вымпелди болгаш акша шаналын алган. Ол алды кижилиг ол звено чоокку хүннерге чедир 25 тонна сигенни үш сараат кылдыр тургускан. Звенонуң сигенчилериннен Д. Байыр-оол, В. Доспан-оол, И. Узун-оол олар эң-не шудургу ажылдап, мактатканнар.

Салбырның ишчилери бо чылын 1300 тонна сигенни белеткээр планныг. Ону күүседир дээш бар арга-курлавырларны ажылдап турар. 140 га сиген шөлүн суттарган, оон дүжүү чаагай үнген. Шангыштыг-Арыг, Теректиг-Арыг, Улан, Долган-Даш баары ол ынчаар ортулуктарның сигени эки үнгей. Оларга моторлуг хемелер-биле четкеш, арбын мал чемни белеткеп алыр арга бар. Бо болгаш өске-даа ажылдарны шын организастаары планныг онаалдаларны күүседиринге улуг идегин бээр.

О. ТАВАА.

Улуг-Хем район.

Көдээ ишчилерге

Мал чемнерин белеткээр талазы-биле көдээ ишчилерге кызычыларның дуза көргүзүп турарының дугайында баштайгы медээлер хооркүүскомга келгилээн. Чонвуп амыдырал хандырылга министерстовузунуң ажылдакчылары «Көк-Тей» совхозка 6 тонна сигенни белеткеп бергеш, планын күүселиппкеннер.

Үш тонна ажыг будук-бүрүнү «Тиилелге» совхозка Тудуг банкызының коллективи белеткеп берген.

Кызылга ниитизи-биле 175 бүдүрүлгелер болгаш организациялар көдээ ишчилерге бо талазы-биле дузалаарлар. Олар сентябрь 20-ге чедир Кызыл районунуң ажыл-агыйларынга 1600 тонна бөлүүн чемин белеткээрлер.

(Бистиң корр.).

ТИИЛЕКЧИЛЕР

СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозу болгаш хоорай Совединиң күүскому хоорайның үлетүр, транспорт бүдүрүгелериниң, тудуг организацияларының, коммунал, аммыдырал хандырылга болгаш садыг коллективтериниң аразында тоску беш чылдың доозукчу чылының ийиги кварталының социалистиг чарыжының түүнелин үндүрген.

Дараазында коллективтерни социалистиг чарыштың тиилекчилери деп саналаа:

дараанылга фабриказының коллективи, продукция сайгарарының квартал планын 116,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—121,2 хуу күүсеткен. Бүдүрүп турар продукциязының бот-үнезин кудулаткан болгаш планда көрдүнген орулганы алган;

№ 3 автотранспорт бүдүрүлгези, чүүс сөөртүрүнүң дзалгазын 119,6 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 4,8 хуу ажыр боттандырган болгаш планда көрдүнген орулганы киирип алган;

№ 48 тудуг эргелелиниң коллективи, тудуг-монтаж ажылдарының онаалдазын 108,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—100,2 хуу күүсеткен;

Тыва респотребсоюзтуң ном садыының киллизи, бараан саарылгазының планын 103,9 хуу күүсеткен;

Телеателье коллективи, чонга ачы-дузе чедирериниң саарылгазының планын 105,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—111,7 хуу күүсеткен.

Үстүнде ады кирген коллективтер СЭКП хооркомунуң болгаш хоорай Совединиң күүскомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шаналаткан.

Бо чылдың ийиги кварталында автосеттелге заводунуң, «Тыва көдээ тудуг» трестиг автобазазының, хоорайның аммыдырал хандырылга комбинадының коллективтери эки ажылдаанын демдеглээн.

«ШЫН» СОЛУН КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН

бөгүн Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң мал чеми белеткеп турар № 1 бригадазынга (бригадири Сергей Салчак) алдар болдуруп көдүрген. Мал чеми белеткеп эгелээнден бээр ол бригаданың ишчилери 186 тонна сигенни бөлүп сараатталаан, ажылды шалыпкын темп-биле чорудуп турар. Бригадада сиген кестирикчизи Николай Башмаков хүн нормазын доктаамал бүдүн чартык катап, волокуша-биле сиген сөөртүп турар Петр Иосимов 130 хуу күүседип турар.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫНГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУ

ШИИТПИРЛИГ ХҮННЕР

Кыргылда адакталып келген. Сөөлгү каш хонуктарда иезеш, хой дүгүн дыка хозалдырган. Үе-шаг-даа сайзыраан. «Тиилелге» совхоз күрүнеге «чымчак алдын» саларының чартык чыл планын күүсеткен. Кыргыыр ужурлуг 14,5 мун хойдан 9 мун ажыгны кыргаан, Бир башка онаалтыр алыр дүк 3 кг кылдыр планнаттынган. Хөрек кырында ап турары база планга дүгжүп турар. Дүктү класстап, черле ниитизи-биле ажаап ап турарында мурнуларны чылдарныындан дээре. Чижээ, эки шынарлыг 13 тонна дүктү 20 тоннага деңнештир санаваш, садып алганы-даа маңна бадыткал болур.

Кыргылда пунктузунда бо ажылга мергежээн каш чыл улаштыр ажылдап келген кижилер эвээш эвес. Оларга кыргыкчылар М. Норбу, С. Чечейнаа, класстакчы К. Дозур хамааржыр. Совхозтуң мурнакчы хойжулары О. Бали-Доонуң, О. Даржы-Серенниң малдаан малы кыштан хүр ашкан, деңгилгези эки, дүгү терең, сырый болган. Оларның коданнарының баш санында онааштыр 3,5—4 кг дүктү кыргаан. Кыргылдада ниитизи-биле 50 хире кижини хаара туткан.

Пунктуга келирге, бо хире харыысалгалыг кампания уезинде лозунгларны агитхуудустарны, көргүзүүлер бижээн самбыраны чүнү-даа мурнай эскерии кагы дег. Ынчалза-даа оңуп калган чангыс лозундан өске көскү агитацияга хамаржыр чүүлдер ында чогу эдептиг.

Хой ажылында «ийиги дүгүт» дээр бо кампанияны шалыпкын болгаш бедик шынарлыг чорудар дээш ажыл-агыйлар социалистиг чарышты калбартыр, оон түннелдерин колдуунда-ла беш хонуктап үүлгер боор чүве болгай. «Тиилелгеде» ындыг эвес. Совхозта партком, ажылчын комитети бо херекти кичээнгейге албаан. Бүгү-ле чүвени чүгле зоотехникче болгаш пункт эргелекчизинче чүүй кагаш, оларга организас-массалыг дуза катпаска ажыл-херек шуудавас деп чүве биллингир.

Бодалды бадыткаары-биле июль 11, 12 хүннеринде байлалды алыылы. Ол хүннерде ажылга 10 шаа-ла кижи келгилээн. Чылдагааны? 10-нүн хүнүнде совхоз ажылчыннарынга шалын берген. Шалын алган соонда чамдык кижилер ажылын каш хонук каапкаш баар чорук дээрге мында чангыс удаанын таварылгазы эвес. Ону совхозтуң директору Е. Хвостов-даа, пункт эргелекчизи Н. Тежит-даа черле ындыг чүве болгай деп тайылбырлаар болду. Суббота, воскресенье хүннеринде пунктуга хачы чидидер, таарыштырар харыысалгалыг ажылдакчы-даа турбаан. Оон уламнан кыргыкчылар хачы чидиринче чардыгып хой үешакты чидирип турган. Ол хүннерде бүдүрген ажыл эки организастаттынган хүннерден барык 4 катап эвээш болган.

Совхоз бо чылын күрүнеге дүк саларының планын күүседиптиринин бүгү аргалары бар. Аңаа ынангаш дирекциядаа, партком болгаш ажылчын комитеди-даа кыргылданын темпизин бедидериниче чогуур кичээнгейни салбайн келген. Бир эвес кыргыкчылар ортузунга масса-политиктиг, организастыг ажылды чорудуп, оларны эки мобилизастаан, шалын (ону айда ийи удаа алыр, ниитизи-биле айда бети дээргеле 6 хүн дургузунда кыргылдага санныг-ла кижилер ажылдаар) соонлагы хүннерниң чидириглерин болдурбазының хемчегларын алган болза, совхоз кыргылданы бо айның 15-ке чедир доозуптар, ында хаара туттунган ажылчын күжүн өске чугула ажылдарга (хой чуулдазы, сиген белеткели) ажылгап болур турган ийик.

М. ДҮЛҮШ.

ЧУРУНТА: «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы кыргыкчызы М. Норбу.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Планын күүсеткен

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кыргылда пунктузунда ажыл-иш уламчылап турар. Ында ажылды организастааны багай эвес. Хой бүрүзүнден 2 кг ажыг дүк алдынын турар. Совхоз бирги чартык чылда күрүнеге 10 тонна дүк дужаар планын күүседип алган. Барык-ла 16 тонна дүктү дужааган.

Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Кара-Сал Даш-оол электрилиг хачы-биле хүнде 60—70 баш хойну кыргып, чарышка тиилекчи болуп турар. Ол ышкаш кыргыкчылар Сат Балт, Кужугет Севек, Ооржак Дапак, Сат Миндирия, Кара-Сал Чүскүк-Кара олардың ажыл-ишки база мактаалыг.

О. ТӨГҮС.

ДООЗУКЧУ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1975 чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң түүнелдериниң дугайында

1975 чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының күүселдезиниң түүнелдерин үндүргеи. ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыцнадыында чугаалап турары болза, Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары тоску беш чылдың доозукчу чылының планын хуусаа бетинде күүселдви дээш база СЭКП-ниң XXV съездизиниң төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышты калбаа-биле нептереткеш, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедишкиннери чедип алган. Бирги чартык чылда планныг хол-кол онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүседирин хандырган, улустуң чаагай байдалын улам ынай көдүрери үргүлчүлээр.

Үлетүрге эрткен чылдың ол-ла чогуур үезин-биле деңдээрге бүдүрүлгеиин немей өөлдеаи чыл планында 6,7 хуу болур турда 7,7 хуу болган. Кылыгларын эң чугула хевирлериин хөй нуруузун сайгарар болгаш бүдүрер хемчээлиниң талазы-биле чартык чыл планы ажыр күүсеттинген. Плаидан ажыр 4 миллиард ажыг рубльдиң продукциязы сайгартынган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планда 5,7 хуу өзер ужурлуг турда, херек кырында 5,9 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле бүдүрүлге хемчээлиниң немей өөлдезиниң бештин дөрт кезин алдынган. Үлетүр продукциязының бот-үнезиниң болгаш ажык-орулганың планы күүсеттинген. 1974 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге ажык-орулга 12 хуу өскен.

1974 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге үлетүрүүң туспус алырларының продукция бүдүрүп үндүрери мынчаар өскен: электроэнергетика —5 хуу; оттулар чүүл үлетүрү—7; кара болгаш өөнүг металлургия — 5; химия болгаш нефтьхимия үлетүрү — 11; машинэ тудуушкуну болгаш металл болбазазырадылгазы — 12; ыяш, ыяш болбазазырадыр база целлюлоза-саазын үлетүрү —6; тудуг материалдар үлетүрү — 7; чиик үлетүр — 6; аъш-чем үлетүрү — 5; культура-амыдырал хереглелиниң болгаш ажыл-агый хереглелиниң баразаларын бүдүрери — 10 хуу.

Продукция сайгарар талазы-биле бирги чартык чылдың планын бүгү-ле ниити-эвилел болгаш эвилел-республикага үлетүр министерстволары база эвилелдешкен республикалар күүселкеннер.

Чуртта ниитизи-биле продукцияның эң чугула хевирлериниң бүдүрүлгезин тодарадып турар сан-медээлерни ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыцнадыында киирип турар. Оларның чамдыктары бо-дур. 1975 чылдың бирги чартыында бүдүрген чүүлдер: электроэнергия — 513 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсады-биле кады) 240 миллион тонна; газ —141 миллиард күб метр; хөмүр-даш—348 миллион тонна; шой — 51,1 миллион тонна; кац—69,8 миллион тонна; кара металлдар прокады — 56,7 миллион тонна; оон иштинде белен прокат—487, миллион тонна; кан хоолайлар—7,8 миллион тонна; демир рудазы — 114 миллион тонна; чижеглеп алгаа единица-биле минералдыг чемнинчидилгелер — 44 миллион тонна; үүш камгалаарының химиктиг чүүлдери чижеглеп алган единица-биле — 223 мун тонна; синтетиктиг чүктар болгаш пластиктиг массалар 1,4 миллион тонна; автолугуйлар—25,4 миллион кезек; металл кезер станоктар—111 мун кезек (733 миллион рубльдиг); металл кезер станоктарның ниити санындан— саналгыын программа башкарылгалыг станоктар — 2,5 мун кезек.

Бирги чартык чылда белеткеп үндүрген чүүлдер: дарганалга-пресселге машиналары —24,7 мун кезек (189 миллион рубльдиг); приборлар, автоматчыдылга херекселдери болгаш оларга курлал кезектер — 2,1 миллиард рубльдиг; саналга техниказының херекселдери болгаш оларга курлал кезектер — 1,3 миллиард рубльдиг; металлургия дерилгелери — 175 мун тонна; хөмүр-даш арыглаар комбайнар — 551 кезек; казар комбайнар — 237 кезек; химия дерилгелери болгаш аңаа курлал кезектер — 330 миллион рубльдиг; автомобильдер — 973 мун кезек, оон иштинде: чүүктүп — 344 мун кезек, чиик — 596 мун кезек; автобустар — 33 мун кезек; тракторлар — 274 мун кезек; көдээ ажыл-агый машиналары —1853 миллион рубльдиг; тарда ажаар комбайнар — 47,7 мун кезек, кукуруза ажаар комбайнар — 5,2 мун кезек, картофель ажаар комбайнар—4,8 мун кезек, свекла ажаар комбайнар — 8,7 мун кезек, силос ажаар комбайнар — 35,4 мун кезек; экскаваторлар — 19,3 мун кезек; бульдозерлер — 24,6 мун кезек; тудуг ыяжы (колхозтарның белеткээн ыяжы чокка) — 167 миллион куб метр; целлюлоза — 3,3 миллион тонна; саазын— 2,6 миллион тонна; цемент — 60 миллион тонна.

Бүдүрүп үндүрген чүүлдер: пөс; хөвен-саазын — 3334 миллион дөрбелчин метр; дүк — 368 миллион, дөн — 396 миллион, торгу — 744 миллион дөрбелчин метр; даараныла кылыглары — 9,5 миллиард рубльдиг; хөм идиктер — 356 миллион эжеш; эт (үлетүрге болбаазыраткан) — 4,4 миллион тонна; колбаса кылыглар — 1,4 миллион тонна; мал саржаа—604 мун тонна; үүш саржаа — 1,8 миллион тонна; кондитер кылыглар — 1,7 миллион тонна; комбикорм — 21 миллион тонна; хеп чуур синтетиктиг чүүлдер — 366 мун тонна; шак — 27,1 миллион кезек; шаажан-фаянс савалар — 489 миллион кезек; сорттуг савалар (шилден болгаш хрустальдан кылган) — 166 миллион рубльдиг; радиоприемниктер болгаш радиолалар — 4,2 миллион кезек; телевизорлар—3,5 миллион кезек; мотоциклдер болгаш мотореллерлер — 510 мун кезек, чадаг-тергелер —2,5 миллион кезек, мебель — 2,1 миллиард рубльдиг.

Оон-биле кады үлетүрүүн ажылында эвээн хөй четпестер барын ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң дыцнадыында демдеглеп турар. Бирги чартык чылда күүр кислотазы, хеп чуур синтетиктиг

(Уланчызы 3-кү арыда).

Хана парлалгазы

ДЭЭШТИИ — БЕДИК ДЕННЕЛДЕ

Күш-ажылчы коллективтерде — заводтарда болгаш тудугларда, колхозтарда болгаш совхозтарда, өөредилге болгаш эртем-шинчилел черлеринде хана парлалгазы үнүп турар. Ол — партия организацияларының мобилизакчы база бир күжү. Коммунистиг партиянын XXIV съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, тоску беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын болгаш алган хүлээлгелерин чедиишкиннег күүседир, партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш чонну политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүү улам калбарган бо хүннеринде хана парлалгазының ролю дыка бедик.

Республикада чамдык партия организациялары хана парлалгазының ажылынга партийжи удуртулганы эки-житкенинин түннелинде эвээш эвес дуржулганы чедип алган. Партия райкомнары ылангыя хана солун редакторларының, редколлегия кежигүннерінин, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилернин семинарларын эрттирип, солуннарның делгелгелерин, көрүлде-конкурстарын организастап турар.

СЭКП-нин Таңды райкому хана солун редакторларының семинарын чылдын-на эрттирер. Бо чылын эткен семинарга идеология ажылдакчыларының мурнунда турар сорулгаларын дугайында илеткелди партия райкомунун секретары Т. Тюлюш кылган. Партия организацияларының секретарларының оралакчылары, хана солун редакторлары аная дуржулгазын солушканнар.

Хана парлалгазының көрүлдезин ол семинарны холбаштыр база организастаан. Тыванын Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязында «Бурунгар», «Революцияның чалбыжы» совхозта «Ажылчын» солуннарны эки деп санаш, ол хана солуннарның редколлегияларын шаннап мактаан. Ам чүгүла кампания — малга чемнер белеткелинин үезинде хана парлалгазы, ылангыя оон оперативтиг хевирлерін болур агитхуудустарын, «Молниянын», «Крокодилдернин» удуртулгазынче кичээнгей салдынган. Мындыг семинарларны, көрүлде-конкурстарны эске-даа партия райкомнары база эрттиргилээн.

Коллективтиг хүн бүрү амыдыралының ёзулуг-ла көрүнчүү, ында партия организациязының дайынчы органы болуп турар солуннар бисте хөй. Оон чижээнге «Көк-Тей» совхозта «Птицевод» хана солунну (редактору Е. Чижиков) , ап болур. Совхозтун ажыл-ишчилериниң аразында социалистиг чарыштын калбарын турарының, мурнакчыларның дуржулгазының дугайын үргүлүү чырыдып турар. Чижээ, бо чылын үнген үш дугаар номерге часкы хову ажылдарының үезинде бригадирлернин, механизаторларның ол чүгүла ажылга киржилгезинин, социалистиг хүлээлгелернин күүселдезинин дугайында материалдарны киирген. Ол хана солун ажыл-агыйда, бригадаларда, цехтерде четнестерни чидириб-биле илередип, шүгүмчүлелдиг булунчугашты дээштиг ажыглап турар.

Тыванын «Хүндүлелдин Демдээ» орденниг геологиязынчилел экспедициязында «Разведчик недр» солуннун үндүрүлгезинче ында партия организациязы доктаамал кичээнгейни салып келгенинин түнелинде ол солун хоорай көрүлделеринге мактадып, эн эки номерлерин Красноярск хоорайга болган көрүлдеже чоруткан. «Алдын-Маадыр» совхозтун Бора-Тайга салбырында «Малчын» солунну номчукчулар улуг сонуургал-биле номчуурлар. Чуге дээрге солун совхозта болгаш салбырда бооп турар чүгүла болуушкуннарны доктаамал чырыдып турар.

Хана солуннун чаа номери — коллективтин амыдыралында чүгүла болуушкун. Ынчангаш номер бүрүзүн баш улур көрүп, аная калбак активти киириштирип, планнарның, социалистиг хүлээлгелернин күүселдезин үргүлүү чырыларын чедип алыры чүгүла. Ындыг түрбүже хана солуннарже шоолуг кичээнгей салбас, харын-даа оларның үндүрүлгезин доктаамал чедип албайн турар чамдык партия организациялары барын айытса чүгүүр.

«Тес-Хем» совхозтун Үй Шынаа салбыры улуг коллектив. Ында 200 ажыг кижи ажылдап, чүрттап турар. Салбырда партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары бар. Хүндүлел, көргүзүг тамбыраларын чөөкка чедир ында дерип тургуспаан, хана солунну доктаамал үндүрбейн келген. А Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозта хана солун бо чылдың майга чедир чүгле ийи удаа үнген.

Хана солуннарның арынарынга коллективтеринин амыдыралын, социалистиг чарышты организастап турарын, бүдүрүлге айтырыгларын эки чырытпайн турарының чижектерин чамдык хана солуннарның ажылындан көргүзүп болур. Бисте хана парлалгазының ажылында кол четпес чүве — оларның ой-шаанда үндүрүлгезинче кичээнгей салбайн турарында. Дыка хөй коллективтеринин хана солуннары доктаамал эвес, чүгле байырлалдар, кандыг-бир болуушкуннарга холбаштыр үнүп турар. «Тоора-Хем» совхозтун Совет Тыва болгаш Ий салбырларында партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының хана солуннары чогуур хуусаларында үнмейн турар.

Өске пардалга үндүрүлгелеринге деннээрге, хана парлалгазының өнзаланыр үүлү — оон үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде, күш-ажылчы коллективтернин боттарында үнүп турары болур. Бо чорук коллективтернин хүн бүрү амыдыралын ханы, күш-ажылдың болгаш амыдырал-чүрттаганын чүгүла айтырыгларын тодаргай чырыларынга эки байдалды түргүзүп турар.

Партияның ам болур XXV съездизин совет кижилер чанчыл ёзугаар политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле үткүүр дээш чер болганда кызымаккай ажылдап турар. Бо чаагай хөрекке ажылчы чонну улам мобилизастаарынга хана парлалгазының организакчы ролюн болгаш дээштиин бедилерин чедип алыр ужурлуг бис.

А. КОЛ,
СЭКП обкомунуң инструктору.

Дүвүренчиг медээлер

КҮҮСЕТТИНМЕС ЧЫГЫЫ

Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхоз бо чылын күрүнеге 35 тонна дүк дужаар хүлээлгелиг. Ажыл-агый масселыг кыргылдаже кирген. Кыргылда пунктузунда электрийлиг 24 болгаш 30 хол хачызы доктаамал ажылдап турар.

Колхозта 9524 баш хой кыргыттынган. Оон 16 тонна дүктү кыргып алган. А бир хойдан-на 1,5 кг безин четпес дүк алдынып турар. Ол эткен чылдын көргүзүүлүн эвээш. Оон кол чылдагааны чамдык хойжуларның кошкак ажылдаанында. Чартык нарын дүктүг хой казарчылары Х. Лазар-оол, О. Балдайган, О. Байыр-оол олар бир хойдан-на 0,9—1,1 кг дүктү кыргып ап, дүк талазы-биле улуг чилириглиг болганнар. Чүге ыныгыл? Олар хойну хараганныг черге каларып турган, аная ызыгып, артып калгылаан дүленди дүктерни чыып ап, савалаваннар. Оон-биле кады хойнун өөзи, сыыргактарын, бажын шала кыргыыр чоруктар барын колхозта ревизия комиссизи илереткеш, ону чайладырының хемчеглерин дарый алырын пункт эргелекчизи О. Конгар-оолга хүлээткен.

Кыргылда пунктузунун эргелекчизинин чугаазын ёзугаар алырга, план күүселдиринге колхозка ам-даа 7 тонна дүк херек болуп турар. Ынчангаш күрүнеге дүк саларының чыл планы күүселтиннмезинин кырында келген.

— Кыргылда эгелээнден бээр мурнакчыларны илередип, шаннаваан. Агитхуудустар, хана солун, комсомолчу прожектор үнмейн турар. Партбюронун быжыглап кааны дежурныйлар пунктуга ховар кээр апарган — деп, эш Конгар-оолдун хомудалын кыргыкчылар балыткан турар.

О. АРАКЧАА.

Дүвүренчиг медээлер

«Уттуучал» удуртукчулар

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтун Торгалыг салбырының суггатчылары дөрт звенога устун алгаш, суггарылганы чамдык тараа болгаш сиген шөлдеринге чоруткан. Оон түнелинде оларның үнүжү эки болуп турар. Ам сигенни кезип эгелээн. Ынчалза-даа оон ажаалдамы багай. Баштай тургускан сараттарны быаа болгаш хой чип эгелээн. А суурнун чүрттакчыларының хууда инектери, хаваннары, шээр малы база-ла аная кээп, сигенни чаза базып турар. Ам бир сараат шуут барын ушкан. Ол сараат мал дою болур чыгаан. Оон-биле кады сигенни кезип турары база-ла кам-хайыра чок: шала-шала кескеш, чамдыызын каап, оюк-теликтен каапкан.

Эрткен кыжын мал чеми чедишезинден совхозтун хөй малы өлүп, хораан чүве. Чайгы чылыг шаг келирге, совхозтун удуртукчулары ону дораан-на «уттуп» алган ышкаш-тыр. Ажыл-агыйжы эвес байдалдан уштунгаш, четнестерни чайладыр талазы-биле дарый хемчет алыры тургустунуп келбээн бе?

Д. ХУУРАК-ООЛ.

ХАРЫЛЗААЧЫЛАР — ЧАРТЫК ЧЫЛДА

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинин партия-ажыл-агый активинин хуралы Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң кызыл-булуунга болуп эткен. Тыва АССР-нин харылзаа органнарының чартык чылда түннелдери болгаш доозукчу 1975 чылдың планын күүселдир дээш сорулгалар дугайында илеткелди ук эргелелдин начальниги А. К. Иргит кылган.

Республиканың харылзааачылары доозукчу чылдың баштайгы чартыында орулга киирериниң планын 102,6, продукция бүдүрерин — 103,3, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 103,2 хуу күүселтеген. Хоорайлар иштинге телефоннар тургузарының планы — 155, а радио киирериниң планы — 132,1 хуурга сайгартынган.

Республиканың «Союзпечать» агенствозу бараан эргилдезинин планын 101,8 хуурга күүсеткен. Колхоз, совхозтарның болгаш лимиттен дашкаар капитал салыышкыннарның күсели-биле улуг хемчээлдиг тудуг ажылдары кылдынган. Бо чартык чылда Чөөн-Хемчик районнун «Искра» колхозунда 50 номерлиг автоматтыг телефон станциязын ажыглалга киирген, хары угда үш каналга ажылдаар каттыштырылга аппаратуразын Кызыл — Элегес, Самагалдай — Берт-Даг аразының участоктарында тургускан. Дизель күжү-биле ажылдаар электростанциялар Шуурмак, Чыраа-Бажы, Торгалыг, Балгазын суурларда ажылдап эгелээн.

Чыл эгезинден бээр калбарган социалистиг чарышта 1550 харылзаачылар хаара түүгүнган. Харылзааның бүдүрүлге, белдир, цех, участок бүрүзү доозукчу чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, ажылдап турар. Тодарадыкчы чылда болгаш 1975 чылдың бирги чартында 64 кижиге «Тоску беш чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп атты тывыскан. 20 кижи «ССРЭ-нин Харылзаа министерствозунун чарыжының тергиини» деп аттарлыг. «ССРЭ-нин харылзаа мастерлери» деп атты 7 кижи алган.

Тыва АССР-нин Дээди Совединин депуталы, Ленин орденнин эдилекчизи, телефонист М. Г. Мамаева, Туранда агаар шугумунун техниктиг участогунун начальниги А. С. Костенков, Чадаанада монтёр Т. Б. Монгуш, Тээлинин, Хандагайтынын, Кызыл-Мажалыктың харылзаа белдириниң монтёр Б. Б. Иргит, электромеханик В. Ф. Полежаева (Кызыл) болгаш өске-даа мурнакчыларга харылзаачылар чоргаарланыр.

Республиканың харылзаа бүдүрүлгелериниң коммунистиг күш-ажыл даңш шимчээшкин калбарган. Ында 1200 кижи киржиг турар. 611 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Харылзаа шугумунда ажылдап турар 29 бригада ол бедик аттың эдилекчилери апарган. Харылзаачыларның профессионалдыг мергежилин бедиринин конкуретарын ылангыя аныяктарының ортузунга чыл санында эрттирери чанчыл болуп бар чылар. Бо чылын ындыг конкурска республиканың 8 районнарының командалары киришкен.

Ынчалза-даа Чалаана, Самагалдай, Бай-Хаак ышкаш харылзаанын техниктиг участоктарында социалистиг чарыштың дээштии чедип алдынмаан, доозукчу чыллың планын күүселдиринче ажылдын уг-шин тодараттынмаан, мурнуку чылдарның дуржулгазындан чогуур түнелди үндүрбээн, бар арга-курлавырларны чедир ажыглавайн турарындан хожудаашкынның оруупдан ам-даа уштунмаан.

Тээлинин, Хандагайтынын, Кызыл-Мажалыктың харылзаа белдириниң удуртукчулары болгаш Кызылда харылзааның ажыглал техниктиг белдириниң районнар төптеринде участоктарының начальниктери боттарының ажылдакчыларындан негелдени кошкатканнар.

Районнар төптеринде болгаш Кызыл хоорайда харылзаа белдирлериниң турар черлерин улгаттыр тудар болгаш эде дериириниче көрдүнген капитал тудугунун хөренгизин долу чарыырыныче планнаттынган ажылдарны бүрүнү-биле шиңгээдип алыры — кол сорулгаларның бирээзи.

Төпчүттүнген болгаш төпчүттүнмээн капитал салыышкынының планын ёзугаар бо чылын алаан каш объектилерни тудары көрдүнген. Ол болза Кызыл — Шагаан-Арыг аразының харылзаа шугумунун, 110 аал ишти чүрттаар чүртталга бажыңының, Кызылда радиотрансляциялыг четкинин эде дериишкини болгаш 1000 номерлиг автоматтыг телефон станция тудуунун, Сарыг-Сепке районунун харылзаа белдириниң бажыңын тударының объектилери болур.

Агаар шугумунга болгулаан үрелиишкиннерни эдеринге Туранның монтёрлары бир үрелиишкинге-ле 20—30 минута чарыгдап турда, Самагалдайда Д. Чөмбүрүк начальниктээн участокта ажылчыннар 7 чартык шак чарыгдап турар.

Чангыс бо чижектен-не алгаш көөрге, тес-хемчилер онаашкан ажылының харыысалгазын медереп билип, чугуур түннелдер үндүрүп, ажылдың шынарын экижилип, дарый хемчет алыры чугула.

Республикада 59 радиобелдирлер ажылдап турар. 100 кижиге онааштыр 18,7 радио ажылдап турар. Ынчалза-даа ам-даа Кызыл-Мажалык, Бай-Хаак ышкаш харылзаа белдирлери боттарынга алган хүлээлгелерни ажыл-херек кырында күүсетпейн турар.

Тыванын харылзаачылары доозукчу чылдың баштайгы чартыында 2 миллион 939 рубльдин продукциязын бүдүрген болза, ийиги чартыында 2 миллион 950 рубльдин продукциязын бүдүрери негеттинин турар. Ону күүседип болурунун боттуг аргалары бар. Тоску беш чылдын доозукчу чылының арткан айларында Кызылга 1000 номерлиг автоматтыг телефон станциязын, Самагалдай — Эрзин аразынга хөй каналдыг, Бай-Хаак — Кызыл участогунга хөй каналдыг аппаратура системаларын ажыглалага киирер.

Д. САЛЧАК.

Көдээнің кижилери

Кадарчы, балыкчы-даа

Кужур-Хөл. Кежээликтей апарганда дээрнин хаазын чоорган дег булуттар дүй тырта берзе-даа хөлдүн кыры мунне чүгээр, улуг чалгыг чок болганын ажыглаан. Хемелеп кеже бердивис. Азастын үндүр агып чыдар чериндe Кара-Борнун аян киргени-даа ажок: янзы-бүрү куштар үнү дыңналып, айыран чечектер өңү кижини далаштырган чүве дег өөрү бээр болду.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи Кол Арган-оолович Нагазы кадарын турар инектерин дүнеки одарже үндүрери-биле Тулаалыг-Шолче сүрүп эгелей берген. Оларның саны 130. Быжаалар 40. Молдурга, казыралар база бар.

Амыр-мендивис айтыржып, ажыл-хереги чугаалажы бердивис.

— Маная, серинн-шыктыг чайлагга көжүп келгеш, ай чартыы чыгай бердивис. Инектернин денгип-семирип турары-даа ажок деп, кадарчы чугаалады. Ол чугаанын шыны каракка илден: чижек-биле алыр болза бир инекке немелде дензи хонукта 600—700 грамм чедип турар.

— Аалчылар аяк шай ишпейн чугаалажы бээрге хоржок болгай, инектерни үндүрүпкеш, чедип кээйн — дээш, Кол Арган-оолович чиигги сүргей аттаныпты.

Инек кадарчыны Кол Нагазы хөй мергежилдин кижизи. Балды тутканда тудуг-суур кылыр, аттанганда анын-менин таалын долдур артып эккээр, амгы үеде инек кадарчысы. Сөөлгү алды чыл иштинде хөй инектерни семиртип, совхозтун күрүнеге эзт дужаар даалгазынга улуг улуг-хуузун киирген.

Оон дузалакчы кадарчызы Чонгурай Чигжитович Бараан. Тожуга баштайгы колхозтун үндезилекчилериниң бирээзи. Оон сактып чугаалааны болза:

— 1949 чыл. Кужур-Хөлдүн бажынга колхозтун тургузукчу хуралынга 28 кижи олурушкан. Нинти хөренгите мал эт-сеп салып, 15-тен 25 рубль чедир ладывыр төлээр кижилерни колхоз кежигүнүнге киирип ап турган. Ангы-зыгууру таарышпас, ажылга хөнү чок үш кижини кежигүнге киирбээн.

Кайы-даа кадарчының аргадуржулгазы улуг болганындан инектернин ажаалла-семиртилгези эки. Ону совхозтун директиязы, ажылчын комитеди үнелеп көргеш, кадарчыларны хүндүлел бижиктер-биле өртектиг бараннар-биле каш удаа шаннап келгени оон хереччизи болур.

Кол Нагазының алдарлыг анчы деп атка четкенин балыткаарының барымдаалары база хөй. Он үш харлыында баштайгы аннаашкынны эгелээн. Хайлын-Хем, Ак-Хем болгаш өске-даа тайга-таскылдарны эргий аннап, чамдык чылдарда хары угда 35 киш, 820 диин болгаш өске-даа үнелиг өлүкту эккээр. Чогум-на харын анчы херээ дээш чазактың бедик шаннаалы-биле шаннаткан.

Кол Арган-оолович тос уругнун адазы. Оларның алдызы школада, ужу ясли-садикте. Өөредилге-кижизидилге ажылынче ада-иеңин сагыш салыышкыны улуг болганынлан от-буленин уруглары база эки өөредилге-кижизидилгелиг.

— Күрүне-даа магалыг-ыр, оон хүн бүрүдеги хөй талалыг дузаламчызының ачызында бистин уругларывыс күрүнеиин хандырылгазынга турун өөренип, кижизидилгени ап турар — деп, ол чугаалаан.

— Бистин боттарывыстың амыдыралывыс дыка чаагай. Ай санында-ла ийи чүс ажыг акша ап турар бис. А Кол Арган-оолович болза мунар торуккур аттыг, моторлуг хемелиг, үш дугуйлуг мотоциклдиг болгай. Байлак амыдырал ол — деп, дузалакчы кадарчы Чонгурай Чигжитович немеди.

— Орук аайы-биле киргенивис ег-буленин амыдыралындан чүгле эки чүвени көрүп болур. Өгүүн хөрээжен өзин Татьяна Лопсановна бызааларынче далажы берген. Оон хеймер оглу авазының соонче чаптанчыы сүргей маннап чорупту.

ЧУРУКТА: солагай таладан Ч. Бараан болгаш К. Нагазы олар.

А. АЛА-БУГА.
«Тоора-Хем» совхоз.

Коллектив — малчыннарга

Республиканың Сан министерствозунун коллективинден 15 кижи чоокта чаа Кызыл районда «Тиилелге» совхозтун № 2 бригадазынга мал чемнин белеткелинге киришкеннер. Сигенчилер белүүн Ф. Килин удуртуп, олар үш хүн 4 тонна ажыг будук-бүрүү белеткээш кыштагларда аппарып чедиргеннер.

Эткен каш хонуктарда ол совхозка мындыг янзылыг шеф күжү-биле 15 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Санчыларның коллективинден ийги эдилгинин кижилери мал чеми белеткеп аттанырынга белен.

М. ДАРГАТ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ШЫҢГЫЫ САГЫНДЫРГАН

Таңды районнун Кызыл-Арыг суурдан эткен айла редакцияга чагаа келген. Кызыл-Арыгның школа-интернатының башкыларынга болгаш кижизидикчилериңе келир өөредилге чылында одаар ыяшты Балгазында мяш ажыл-агый черя белеткээш сөөртүп эгелээн. Токпак ыяштың узунунун хемчээли — 20, 27, 30, 35 сантиметр. Ону чыып салырга узункыска, үндүрүк-кирик, оон кубометриниң хемчээлин тургузуп алыры берге. Белеткелчилериниң токпакты шын эвес кылып, карак ажыттааның автор шугумчүлел бижээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының Балгазын көдээ Совединиң күүскомунун даргазы Ф. Благининниң бистиң бижинвиске дыңнатканы.

Авторнун бижээн фактылары хынаалдаан бадыткаттынган. Көдээ Советтиң күүскому илерээн четнестерни дарый чайладырының хемчеглерин алган. Балгазын мяш ажыл-агый черинин лесниги А. П. Митраковту шыңгыы сагындырган.

Темпини кудулатпас

Хлеб продуктулар эргелеп доозукчу чылдың бирги чартыында нинтизи-биле продукция сайгарарының планын 106,5 хуу күүсеткен, эткен чылдың ол үези-биле деннээрге 16,9 хуу өзүлделиг болган. А нинти продукция бүдүрериниң хемчээли 104,7 хуу күүсеттинген, эткен чылдың ол үези-биле деннээрге 14,7 хуу көвүдедир бүдүрүүнген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 100,5 хуу, ынчалза-даа комбикорм бүдүрер чаа цех ажыглалга киргеш, оон күчүзү чоорту шиңгээттинин турарындан эткен чылдың ол үези-биле деннээрге 14,1 хуу кудулаан.

Бо чартык чылда Кызылдың, Чадаананың далган дээрбелериниң коллективтери кайызыда багай эвес ажылдаан. Далган бүдүрериниң планы эргелел 110, 5 хуу күүсеткен болгаш 7073 тонна далганны бүдүрген, оон иштинде сорттуг далган 5828 тонна, бедүүн далган 1245 тонна.

Кызылдың сайгарылга базазында дээрбе цехинин ажылчыннары В. И. Козлов, А. К. Степанов, М. Д. Дубровская, Н. Е. Сморгунов болгаш К. А. Демянкова олар бүдүрүлгениң шалыпчылары.

Эткен чылдың төнчүзүнде ажыглалга киргеш комбикорм цеги бүдүрүлгениң төлевилелдиг күчүзүн чоорту шиңгээлип албышаан, сайгарылга базазының комбикорм бүдүрер цеги-биле кады чартык чылда хаваа чиир комбикормну 14009 тоннаны белеткээн.

В. ВАКУЛИНА.

Хлеб продуктулар эргелелиниң план кылдызының начальниги.

Теория айтыры

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЗА ХЕРЕГЛЕЛДИҢ ХЕМЧЭЭЛДЕРИ

Чонунун амыдырал-чүрттагазының деннелин бедилерингe сайзырангай социализмнин экономиказы эн-не таарымчалыг байдалларны тургузуп турар болгаш оон-биле кады материалдыг база угаан-бодал байлактарын үлеп-хуваарының системазын сайзырангайжыларын негеп турар. Бо айтырыгны шын шиитпирлээринге күш-ажылдың болгаш хереглелдин улуг-чижээн болур-чогуурбиле тургузары, ону чайгылыш чок сагыыры чүгүла рольду ойнаар.

Коммунизмнин дээди чалазы тургустунмаан шаанда шиитпирлелдин болгаш күрүнеиин талазындан күш-ажылдың хемчээлинге база хереглелдин хемчээлинге шыңгыы контрольду сагыыры негеттинер апаар деп В. И. Ленин бижип чораан. (Чог. долу чыындызы, т. 33, арын 97).

Социалистиг шиитпирлелдин үезинде кижинин ажык-үнези, оон ат-аллары болгаш шиитпирлелде байдалы чүгле күш-ажыл-биле тодараттынар. Социализм болгаш күш-ажыл — чарылбас тудуш. Бүдүрүлгеде, эртем болгаш культураның кавызында кызымаккай ажылдан турар кижилер чонунун ханы хүнзүткели-биле бүргеттинген. Социализмдеи эске канныг-даа шиитпирлел күш-ажылды ол хире бедик үнелеп, оон шиитпирлелге ажык-дузазын ол хире барымдаалап көрбейн турар.

СЭКП Төп Комитеди партияга болгаш совет улуска Кыйгырыынга совет кижилернин бердинген күш-ажылын бедии-биле үнелээн болгаш партияның XXIV съездизинин салган сорулгаларын чедиишкиннег күүселдир, тоску беш чылды хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартырынче оларны кыйгырган. Совет кижилернин күш-ажылчы чогаадыкчы чоруу СЭКП-нин XXV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш хүн бүрү калбарын орар социалистиг чарышта бо хүннерде долузу-биле илергейлеттинип турар.

Социализм үезинде күш-ажылдың бүдүш-шынарында социал-экономиктиг ылгалдар артып турар. Ол болза, угаан ажылының болгаш күш-ажылының, мергежилдиг болгаш мергежил чок кижилернин ажылының, улетпүр болгаш көдээнин күш-ажылының, аар болгаш чиик ажылдарының аразында ылгалдар-дыр. Күш-ажыл ам-даа бүгү совет кижилернин амыдыралчы бирги негелде-хереглели апарбаан. Бо бүгүнүн түннелинде күш-ажылдың материалдыг идиг бериишкиннерин ажыглаарын негеп турар болгаш ол чорук кижилернин хуула эрге-ажыктарын шиитпирлелдин эрге-ажыктары-биле шын дүүштүрерин хандырып, чаа кижинин хевирлеп тургузарының чүгүла фактору болуп турар.

Кижилернин бодунун күш-ажылының үре-түннелинге материалдыг сонуургалдыг болурун деткиири моральдыг идиг бериишкиннин ролюн кудулатпайн турар. Сайзырангай социализмнин байдалдарында күш-ажыл кижинин угаан-бодал талазы-биле улам-на чүгүла херектиг негелде-хереглели апар чыдар болгаш оон шиитпирлел мурнунга бедик хүлээлгези бооп турар. Социалистиг күрүне-материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерни чарылбас тудуш кылдыр каттыштырган.

Күш-ажылдың болгаш хереглелдин улуг-чижээнге шиитпирлелдин болгаш күрүнеиин талазындан контрольду боттандырарын социализмнин «Кижи бүрүзүнден — шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге ажылдаан хирези-биле» деп принциви негеп турар. Бо принципти чайгылыш чокка боттандырып турары ажыл-ишчи бүрүзүнүн күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш шиитпирлел бүдүрүлгезинин ажыктыг чоруун бедилеринге сонуургалдыг болурун хандырып келген.

Сайзырангай социализм кижи бүрүзүнүн ажылдан шыдаар арга-мергежилин долузубиле көргүзерин хандырып турар. Ажылдакчы бүрүзүнүн эртемин, мергежилин бедилеринге таарымчалыг бүгү-ле чүүлдер бистин чүртте бар.

Кижилернин ажылдан болур аргаларын долузу-биле ажыглаары күш-ажылчы колдективтерден база хамааржыр. Бүдүрүлгеге оларның ажылдан шыдаар аргаларын база дуржулгазын барымдаалап таарыштыр тургузары, аныяктарны дидими-биле депшидери, чарышка эки көргүзүгүү чедип ап турарларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзери — бо бүгү социализмнин принципиин шын боттандырарынга улуг ужур-дузалыг.

Кижилернин кылып шыдаар чүүлдерин долу көргүзерин болгаш ажыглаарын хандырбышаан, социализм оон-биле чаа кижини хевирлеп тургузып турар. Бүдүрүлгенин хемчээли өзүп калбарганы-биле чергелештир кижилернин негелде-хереглелинге, оларның чедип алыр деп бодап чораан сорулгаларынга чаа чүүлдер база тыптып келир. Хереглелдин структуразы бүгү совет кижилернин материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин долу хандырарынга дүүштүр тодараттынып турар.

Коммунизмче чоокшулаан тудум, кижилернин чогаадыкчы, утка-шынарлыг болгаш белик деннелге организастаттынган күш-ажылга негеллези улам улгадыр. Ол дээрге кижилернин чүгле бүдүрүлгенин ажыктыг чоруун бедиринге

ДООЗУКЧУ ЧЫЛДЫН КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

(Төнчүү. Эгези 1-ги арында).

чүүлдер, казар комбайннар, нефть аппаратуразы, пөстер болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы чедир күүсеттинмээн. Эдээн хөй бүдүрүлге катыжыгышкынары болгаш бүдүрүлге черлери продукция сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш мөөңнелгелер талазы-биле онаалдарны күүсетпээн; чамдык таварылгаларда продукцияны айыттынган ассортимент болгаш чогуур шынар ёзугаар бүдүрүп үндүрери хандыртынмайн келген. Ажылдан турар бүдүрүлге фондуларын ажыглаарында четпестер болгаш чиг-эття база материалдарны чогумчалыг эвес чарыгдаар чоруктар бар.

Эртем-шинчилел, төлевилел, конструктор организациялары болгаш хөй-хөй бүдүрүлгелер эртем-техниктиг чугула айтырыгларны ажыллан кылырын үргүлчүлээн.

Чартык чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга 2 млн. чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны шиңгээткен. Депшилгелиг технологияның шиңгээткениниң, бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстиг механизастаанның болгаш автоматчыдар хемчегларни боттандырганының, бүдүрүлгени интенсификастаанының ачызында бүдүрүлгелерниң техник экономиктиг көргүзүглери экижээн.

Колхозтар болгаш совхозтар часкы тарылганың планы ажыр күүсеткен. Ажыл-агыйларның бүгү категорилары 1975 чылдың дүжүдүгүге 217 млн. га тараа культураларын тараан. Суггаттыг болгаш курганган шөлдерге көдээ ажыл-агый культураларын тарыры хөвүдээн.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчылери сиген кезилдезин болгаш өске-даа чемнериң белеткелин бо чылын эрте эгелээн, тараа культураларының массалыг ажаап алышкыны дооступ турар.

Колхозтарың, совхозтарың бода малының база кужунуң баш саны өскен. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери, күүрүнеге белеткээри көвүдээн.

Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге бирги чартык чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрери: эт 4 хуу, сүт 2 хуу, дагаа чуургазы 9 хуу өскен.

Бирги чартык чылда мал продуктуларын күүрүнеге садарының планы ажыр күүсеттингеи.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы улам быжыккан. Көдээ ажыл-агыйга күүрүнеиң болгаш колхозтарының капитал салыышкынары ажылдарының бүгү комплексиниң ажыы-биле 13 млрд. рубль болган ийикпе, азы 1974 чылдың бирги чартыында турганындан 8 хуу өскен.

Көдээ ажыл-агыйның техниказының хол-кол хевирлерин болгаш чемнишчидилгелер бээриниң планы ажыр күүсеттинген.

Транспорттың бүгү хевирлери-биле чүүл сөөртүрүнүң хемчээли 2,6 триллион тонна-километр болган азы эрткен чылдың бирги чартыында турганындан 6 хуу өскен. Пассажирлер аргыштырылгазы 341 млрд. пассажир-километр болган азы 7 хуу өскен.

Бирги чартык чылда күүрүнеиң капитал салыышкынарының күсели-биле 22 млрд. рубльдиң хол фондуларын ажыглалга киирген, эрткен чылдың ол үезиндээзинден 7 хуу өзүлделиг болган.

Ынчалзажок улус ажыл-агыйының планын ёзугаар хол фондуларны ажыглалга киирери ниитизи-биле күүсеттинмээн. Чамдык бүдүрүлге күчүлерни ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмээн.

Улус ажыл-агыйынга күүрүнеиң капитал салыышкынарының хемчээли 42,2 млрд. рубль болган ийикпе, азы эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге 9 хуу хөй болган.

Улус ажыл-агыйының керээ ёзугаар кылыр тудуг ажылдарының планы 100,6 хуу күүсеттинген. Тудуг ажылдарының хемчээли эрткен чылдың ол үезинде турганындан 7 хуу өскен.

Тудутга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге 5,7 хуу өскен.

Колхозтар аразының тудуг организацияларының кылган ажылының хемчээли 10 хуу өскен.

Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези 0,5 хуу чингээн. Керээ ёзугаар ажылдаар тудуг-монтаж организацияларының орулгазы 11 хуу өскен.

Оон-биле чергелештир элээн хөй тудуг-монтаж организациялары керээлиг ажылдарының планын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн, орулганың болгаш бот-үнеин чингедириниң планларын күүсетпээн.

Улус ажыл-агыйында ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларының саны бирги чартык чылда ортумаа-биле 100,7 миллион кижи болган ийикпе, азы 1974 чылдың бирги чартыынга болаарга 2,4 миллион кижи көвүдээн, өзүлде 2,5 хуу болган.

Улус ажыл-агыйының бүдүрүлге алырларында ажылдап турар категорияның ортумак шалыныг ажылдакчыларының тариф ставкалары болгаш шалыңы база айда 70 рубль чедир шалыңыг ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевириниң хемчээли өскен. Ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның айда алыр төлевириниң ортумак хемчээли 144,5 рубль болган азы эрткен чылдың бирги чартыында турганындан 3,7 хуу өскен. Хереглелдиң ниитилел фондузундан немелде төлевирни болгаш чинегелделерни катай алырга, ажыл төлевириниң хемчээли 195 рубль болган ийикпе, азы 3,8 хуу өскен. Колхозчуларның күш-ажылының төлевири 4 хуу өскен.

Чонның хереглелдиң ниитилел фондузундан алган немелде төлевири болгаш чинегелдери 42 млрд. рубль болган азы 1974 чылдың бирги чартыында турганындан 7 хуу өскен.

Ажаалга кассаларынга чонуң салыышкыннары бирги чартык чылда 5,6 млрд. рубльге көвүдээн.

Күүрүне болгаш кооперация садының үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли 100,2 млрд. рубль болган азы эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 7,3 хуу өскен. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чартык чыл планы 100,9 хуу күүсеттингеи.

Совет Эвилелиниң даштыкы садының хемчээли 23,8 млрд. рубль болган ийикпе 26 хуу өскен.

1974 чылдың бирги чартыынга деңнээрге чонга көргүскен ачы-дузаның хемчээли 9 хуу, оон иштинде көдээ черге 12 хуу өскен.

Күүрүнеиң бүдүрүлгелери болгаш организациялары база кооперасташкан чуртталга-тудуг организациялары бирги чартык чылда 600 муң чаагайжыды туттунган квартираларны (ажыктыг шөлү 28 млн. дөрбелчин метр) ажыглалга киирген. Оон аңгыда колхозтар болгаш чурттакчы чон боттарының хөрөнгилери-биле болгаш күүрүнеиң дузаламчызы-биле хөй квартираларны туткан.

Күүрүнеиң капитал салыышкынарының күсели-биле ниити өөредилге школаларын, уруглар болгаш культура-амыдыралдың албан черлерин тутган. Ынчалзажок чуртталга болгаш культура-амыдыралдың, тудугларын ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмээн.

Хоорайларны болгаш суурларны улам чаагайжылар ажылдарны боттандырган. Чартык чылда 1,8 млн. квартирага газ киирген.

Улус өөредилгезинде болгаш культурада улуг чедишкиннер чедип алдынган. Медицинә дузаламчызы болгаш чонуң организастыг дыштанылгазы экижээн.

1975 чылдың июль 1-де Совет Эвилелиниң чурттакчы чонунуң саны 254,3 млн. кижи болган.

(СЭТА).

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Космоска делегей парлалга конференциязы

«Союз-Аполлон» деп космос комплексизи июль 18-те 20 шак 30 минута турда, Совет Эвилели биле Польша Улус Республиканың кызыгаарынның кыры-биле ужуп эрткен. Ынчаарда корабльдериниң экипаж кежигүннери-биле Москвада база Хьюстонда журналистерниң парлалга конференциязы эгелээн. Конференцияны ийи корабльдан өөнүг телевидение дамчыштыр дораан дамчыткай, ону хөй миллион кижилер көрген болгаш дыңнаан.

Парлалга конференциязы эгелээр мурнунда корабльдериниң командирлери Томас-Стаффорд орус дыл кырынга, Алексей Леонов англи дыл кырынга медеглел кылганнар.

— Эпас программазын ёзугаар космоска ажылдаар аас-кежиктиг болдувус — деп, Т. Стаффорд чугаалаан.— Американың, ССРЭ-ниң, бүгү делегейниң ам хайгаарап турары ужудуушкунуң чеднишкини дээрге, бистің ийи чурттарывыстың бо программаның удуртукчуларының, ол ышкаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш өске-даа тускай эртемниглериниң чаагай күзел-чүткүлүнүң, кады ажылдажылгазының болгаш күженишкиннериниң түңнели-дир. Дүүн люкту эң баштай ажылдыпкаш, Валерий биле Алексей «хэллоу» деп чугаалап тура, космоска люкту ажытпышаан, кижи төрелгетениң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажылдып турар-дыр бис деп бодаан мен. Ол чаа үе-чаданың моон соңгаар канчаар хөгжүүрү — ийи чурттарның улустарының, бүгү делегейниң улустарының күзел-чүткүлүнден, күженишкиннериниден болгаш бүзүрелиннен хамааржыр. Ол үе-чаданың келир үезин чаагай дээрзинге бүзүрээр мен.

Бо ужудуушкунга киржири, совет космонавтылар-биле ажылдаары менээ ёзулуг-ла таалал-дыр—деп, Т. Стаффорд чугаалаан.

— Бистер, ийи чурттың төлээлери, бо кады ужудуушкунну боттандырып турар ужуруувус болза, бистің улустарывыс болгаш чазактарывыс кады ажылдажылгашын ёзузу-биле денге ажылдаар күзелдиг, бо ужудуушкунну боттандырар дээш АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң хөй-хөй специалистери өөндүр улуг күженишкиннерин үндүрген — деп, А. Леонов медеглээн.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруу чавырлып турар үеде, бистің чурттарывыстың аразында кады ажылдажылга хөгжүп орар үеде ужудуушкун кылыр арга тургустунган. Бүгү кижи төрелгетениң катышкан күжү-биле космос делгемин шинчилээр төнчү чок орукка ол ужудуушкун чугула базым болур.

Ужудуушкун башкарарының совет төптен операторлар космонавтыларга айтырыгларны дамчыдып эгелээн.

Борт инженер Валерий Кубасовка айтырыг: Силер космоска эң баштай дүнзаалал ажылы кылган болгай силер. Бүгү нацияларың деңгергежының барымдаалаан принциптер ёзугаар сонуургалдыг бүгү чурттарның күженишкиннери-биле үргүлчү ажылдаар орбита станциязы тургустунар деп бодаар силер бе?

Харыы: Шынап-ла, «Союз-6» корабльте ужудун тура, космоска эң-не баштай дүнзаалал кылган кижи мен. Ам бо ужудуушкун үезинде, «универсал» ужуу суугу»-биле шенелде кылырына кириштивис. Баштайгы-даа, амгы-даа шенеделер космоска металлургия ажылынга хамааржыр. Бо талазы-биле ажылдың келир үезин улуг деп бодаар мен. Элээн үе эртерге кижи төрелгетен Черге кылып алыры болдунмас шынарлыг чаа металлдарны, чаа эзилдирилгелерни алыр аргалыг. Ону чүгле космоска будүрүп болур. Мен бодаарымга, Чер чоогунуң делгемниге чаа материалдар болгаш будүмелдер будүрер будун-будун заводтар тыптып кээр үе келир.

Дональд Слейтонга айтырыг: Силер дайын үезинде Европага ужудун турган болгай силер. Бүгүн бо дипти космостан көөрге, кандыг-дыр?

Харыы: Европаның кырыбиле ужудуп эрткениниште ону булут дуглаан болза-даа, ол дипти дыка чараш-тыр деп көрдүм.

Вэнс Брандыга айтырыг: Солун албаандан бээр элээн каш хона бердиңер. Бистерден, журналистерден кандыг чаа недээлер дыңнаксаар-дыр силер?

Харыы: Эки медээ дыңнаксаар мен. Октаргайның дыка хөй черлериниде тайбың амыдырал бодараан-дыр, тайбың улам быжыг апарган-дыр дээн чижектиг. Бо талазы-биле чаагай медээ дыңнаксаар бис.

Ужудукчу-космонавт Валерий Кубасов ийи уруглуг. Оон уруу школада өөренип турар. Делегейниң бүгү уругларына чүүү күзексээ силер деп айтырыгга харыылап тура, «Союзтың» борт инженери оларга аас-кежикти болгаш өөрүшкүү, чайны дыштанылганы эки эрттирерин күзээн.

Т. Стаффордка айтырыг: Черде шинтпирлээр ужурлуг дыка хөй айтырыгларны кичээнгейге алыр болза, космосче ужудуушкуннарга үндүрүп турар чарыгдалдар кайы хире чаптыг деп бодаар силер?

Харыы: Космосту шинчилээринче угландырган күженишкиннер бүрүү-биле чаптыг. Олар Черде улустарга улуг дузаны көргүзүп турар болгаш аңаа үндүрген чарыгаалдарны каш катап дуглап турар.

Журналистер космос чурукчузу А. Леоновту кады ужудуушкунуң кол үтказын илередип турар кылдыр чураан чуруун дамчыдырын дилээн. Аңаа харыы кылдыр Леонов биле Стаффорд ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың күүне туктарын алгаш, оларны «студуштуруштарга», журналистер адыш часкаан.

Оон соонда Леонов Т. Стаффордтуң чураан чуруктарын көргүскен. Космонавтыларга болгаш астроновтыларга айтырыгларны Хьюстонда башкарылга төвүнден салган.

— **Ужудуушкуннуң баштайгы хүнүнде «Союз» корабльдиң экипажының ажылын канчаар үнелээр силер?**— деп, Т. Стаффордтан айтыргай.

Харыы: Оларның бүгү ажылын тергиин эки деп санаар мен. Олар нарын маневрларны кайгамчык эки күүсеткеннер. Корабльдериниң тудуштурулгазын бодап турганывыстан элээн эрте боттандырдывыс.

В. Кубасовка айтырыг: Кады ужудуушкунга алыр дуржулганар космосту шиңгээдир талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың аразынга келир үениң кады ажылдажылгазынга кандыг үлүгүү киирерил? Чаа чүүү билип алдыңар? Келир үениң космонавтыларынга болгаш астронавтыларынга чүү чүве ажыктыг болуруп?

Харыы: Космоска кады ажылдажып болгаш кады ужудуп болур-дур бис дээрзин практика кырынга хамыкты мурнай көрдүвүс. Чоокта чаа-ла аңаа белеткеннип турган болзувусса, ам ону практикага шенедивис. Дүүн болгаш бөгүн бистің космоска ужурашканывыс корабльдериште чоокшулаштырганывыс, тудуштурганывыс, кады ажылчорудулгавыс, бот-боттарывыска валдажып барганывыс бистің аравыста бот-бодувусту долу билчир чоруктан өске кандыг-даа айтырыг чок дээрзин көргүстү. Планнаан бүгү күүлдериниң шуптузун күүсеттивис. Ол эң кол күүл болур. Бис космоска кады ажылдажып, кады ужудуп болур-дур бис дээрзин ол көргүстү. Ийиде, тудуштурулга системазы толевилээнин ёзугаар ажылдаанын хынадывыс. Ону кылырының техниктиг бодалы, техника талазы-биле күүсеткен тергиин эки болду. Үште, ийи корабльдің хары угда ужудуушкунунуң немелде дуржулгазын алдывыс. Келир үедеги, улам нарын ужудуушкуннарга белеткел ол дуржулганы база кичээнгейге алыр аваар.

А. Леоновтан: «Аполлон» корабль кайы хире эптиг-дир, америк космос чеми чаагайдыр бе деп айтырган.

Харыы: Черге белеткеннип тура, «Аполлон» корабльге хөй катап киргеи мен. Бөгүн алды шак дургузунда аңаа ажылладым. Корабль меңээ ажык таарымчалыг болду. Ону турганы, оон маневр кылыры болгаш аргалары черле дыка чогумчалыг. Дыка хөй нарын айтырыгларны шиитпирлээринге корабль идегелдиг-дир. Космостан Черни хайгаараарынга меңээ дыка таарымчалыг болду. «Аполлонга» мээн шилип алган чемим меңээ дыка эки болду: ону ышлып белеткээни эки, көңгүс чап-чаа кылган чем болду. Философтарның чугаалаары ышкаш, эң кол чүве болза, чүүү чип турарыцар эвес, кымнын-биле чемиеннип олурарынар болгай. Мен өөнүктерим-биле, бүзүрээрим болгаш меңээ бүзүрээр кижилер-биле ужуп-лаксаар мен.

Ужударынче белеткеннип турган космонавтылар болгаш астронавтылар бот-боттарының дылдарын өөренип турган. Чугаалажырының принципи орбитага ажыл үениде бодун бадыткаан бе деп айтырыгга Т. Стаффордтуң харыылаары:

— Ол черде кончуг чугула болду. Бис барык чыл дургузунда дыл өөренип келдивис. Ол бот-бодувусту эки билириве-ниске дузалап турар болгаш частырыг ышлын болурунуң аргазын эвээжеткен.

— Орбитага совет космонавтылар болгаш америк астронавтылар ужуражын келген үеде планеталар аразынга ужудукчулуг ужудуушкун болдунар деп бодаар силер бе деп **В. Брандыдан айтырган.**

Харыы: Болдунар, оон аргазы бар деп бодаар мен. Ындыг ужудуушкун бо эң чоокку үеде болбазы билдингир. Ындыг экспедиция чоокку чээрби чыл иштинде болур деп бодаар мен. Ол кончуг солун болур болгаш кижи төрелгетенге ажыктыг болур.

Т. Стаффордка болгаш А. Леоновка айтырыг: Орбитага озал-ондак болу берзе космонавтыларны камгалаарының айтырыын шиитпирлээринге бо ужудуушкуннуң ужур-дузазы кайы хирел?

А. Леонов: Кады ужудуушкунга белеткеннип турувуста бистің программавыстың үндезининге камгалалдың системаларын ажылдап кылырын салган. Хамыкты - мурнай кыдыкы андрогиниг тудуштурулга белдирги тургускан болгаш ону шенээн. Программаның кол кезиин күүсеттивис деп бөгүн чугаалаан болур бис. Тудуштурулга белдириниң ажылдаарын шенедивис, оон ажылы чогумчалыг болгаш ол бисти быжыг тудуп чор. Ангыаңгы чурттарның техниказы болур космос системаларының белдирлерин чаңгыс ажыжды тудар талазы-биле улуг ажылын эгези бо болур.

Т. Стаффорд: Космоска чоруларда нарын байдалдар турун кээп болур. Өөке корабльге, дуза кадары тоң чугула аваар таварыга тургустунун хээри чадап чок. Дуза кадыптар арга ам черле тургустунар боор. Бо талазы-биле бис улуг базымны кылдывыс, ол үнелиг болур.

(СЭТА).

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Космос орбитазынга «Союзтың» болгаш «Аполлонның» чедишкиниг тудуштурулгазының соонда АКШ-тың президентизи Дж. Форд радио дамчыштыр кады ужудуушкунда киржип турар америк болгаш совет космонавтыларга байыр чедирген.

Космонавтыларның кылган берге ажылынга бодунуң улуг магадалын президент илереткен. Оларга ол космоска чедишкиниг тудуштурулга дээш байыр чедирген болгаш ужудуушкуннуң чедишкиниг доостурун ол күүсээн.

Силерниң ужудуушкунунар чүгле силер бешке эвес, харын улустар аразының кады ажылдажылгазының хөрээнге төөгүлүг ужур-дузалыг болгаш эң дээди хире-чергези-биле үреттүнелдиг шенеделериниң чедишкинин хандырар дээш үш чыл дургузунда ажылдап келген муң-муң америк болгаш совет эртемденнерге болгаш техниктиг тускай эртемниглерге чугула болуушкун болгаш улуг чедип алышкын болур деп, ол медеглээн.

Силериниң **менди-чаагай эп** кээриңерге бис ынаеп тур бис, силериң ам чедип алган чедишкиннериңерни бис улуг сонуургал-биле хайгаарап, кажан силер болуңарның ужудуушкунуңарны доозуптарыңарга Черге силериң-биле база катап чугаалажыр аргалывыска идеген тур бис.

Мурнуу Вьетнам Республикага эргежок чугула чүүк сөөрткен совет теплоходтар хостаган Сайгонда бир дугаарында чеде берген. Ол республиканың төлээлекчилери болгаш Сайгоннуң ажылчы чоннары совет далайжыларны өөрүшкү-биле уткуп алганнар. Олар Совет Эвилелиниң чедирген дузаламчызы дээш, изиг байырны чедирип турганнар.

ЧУРУКТА: Сайгонга рис болгаш далган чедире берген совет «Топя Шумов» дээр теплоходтуң чүүгүн Сайгон портунуң докерлериниң дүжүрүп турары.

ЦБ-ПМА-ның фотозу.

Даштыкыда

Ээлчегде—үшкү үе-чада

Европага айыыл чок чоруп болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хурал чедишкиниг доостур чоокшулаан. 1973 чылдың Хельсинкиге эгелээн, ол-ла чылдың сентябрьда Женевага үргүлчүлээн ол чөвүлел хурал ам Финляндияның найысылалынга дедир ээп чедер ужурлуг. Херек кырында Европаның бүгү чурттары болур 35 күрүненің, а ол ышкаш Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Канаданың удуртукчулары эң бедин деннелге ук чөвүлел хуралдың түңнелдерин Хельсинкиге үндүрерлер.

Европа дипке айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле чөвүлел хурал чыылдырарының инициаторлары социалистиг чурттар болганын сагындырып көрейн. Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг Консультативтиг комитеди 1965 чылдың январьда Европага коллективтиг айыыл чок чорукту хандырарынче угланган идеяны чугаалажыры-биле Европа күрүнелериниң чөвүлел хуралын чыылдырарын саналдаан. Европаның ниити хемчээлинге кады ажылдажылганы хөгжүдер дугайында дыка хөй тодаргай саналдарны ол идеяга 1966 чылдың июньда немей киирген. Сөвлүүреди социалистиг чурттар келир үениң чөвүлел хуралының хүн айтырыгларын база төлевилелин киирген.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чүткүлдүг күженишкиннери кедизинде келгеш, бодунуң үреттүнелдерин база берген. Ниити Европа чөвүлел хуралының идеязын Барыын Европаның бүгү күрүнелери хүлээп алган, шериглери Европа диптиң девискээринде ам-даа турбушаан Каттышкан Штаттар болгаш Канада база ол идея-биле чепшээрешкен.

Чөвүлел хуралдың бирги үе-чадазының үезинде аңаа чугаалажыр кылдыр киирген айтырыгларының даңзызын бадылаан. Европага айыыл чок чоруга хамаарышкан айтырыглар: экономиканың эртемниң болгаш техниканың база долгандыр турар бойдустуң талазынга кады ажылдажылга; ниитилел амыдыралының талазынга кады ажылдажылга; чөвүлел хурал соонда улам ыңайгы базымнар.

Чөвүлел хуралдың бирги үе-чадазының киржикчилери —35 чурттуң даштыны херектер министрлери — чөвүлел даргай саналдарны ол идеяга 1966 чылдың июньда немей киирген. Сөвлүүреди социалистиг чурттар келир үениң чөвүлел хуралының хүн айтырыгларын база төлевилелин киирген.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чүткүлдүг күженишкиннери кедизинде келгеш, бодунуң үреттүнелдерин база берген. Ниити Европа чөвүлел хуралының идеязын Барыын Европаның бүгү күрүнелери хүлээп алган, шериглери Европа диптиң девискээринде ам-даа турбушаан Каттышкан Штаттар болгаш Канада база ол идея-биле чепшээрешкен.

Чөвүлел хуралдың бирги үе-чадазының үезинде аңаа чугаалажыр кылдыр киирген айтырыгларының даңзызын бадылаан. Европага айыыл чок чоруга хамаарышкан айтырыглар: экономиканың эртемниң болгаш техниканың база долгандыр турар бойдустуң талазынга кады ажылдажылга; ниитилел амыдыралының талазынга кады ажылдажылга; чөвүлел хурал соонда улам ыңайгы базымнар.

Чөвүлел хуралдың бирги үе-чадазының киржикчилери —35 чурттуң даштыны херектер министрлери — чөвүлел хуралдың ажылчы органнарының хүн айтырыының бүгү чүүлдериниң талазы-биле тодаргай сорулгаларны база чүүлдүг деп көрген. Ол ажылчы органнарның ажылчорудулгазы харын ам Швейцарияда дооступ турар ийигги үе-чаданың ажылының кол утказы болган.

Күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының үшкү үе-чадада бадылаар ужурлуг барыг бүгү текстерни үзе ылган хевиринге амгы үеге чедир дугуржуп алган. Доктааттынган чурум ёзугаар бүгү документилерни чүгле чаңгыс үн-биле хүлээп алыр ужурлуун барымдаалап алырга, ол ажыл кончуг чымыштыг болган, ынчаарга янзы-бүрү социал системаларлыг ынча хөй чурттарның чаңгыс үннүг болурун чедип алыры аңаа бир чүве болбаан.

Ынчалзажок кол бергелер ажыып эрттинген. Үшкү, доозукчу үе-чаданы июль 30-да эрттирерин Таарыштырылга комитеди чүүлдүг деп көрген. Делегей удавас Европаның дайын соондагы төөгүзүнүң эң чугула болуушкуннарының биреэзиниң хереченизи болу бээр.

А. КРАСИНОВ.
(СЭТА).

сонуургалы эвес, а оон бодунун бүгү талалыг бедик сайырангай болурунун негелдези-дир.

Амгы үеде чүгле ажыл шагын эвес, а хостуг үезин шын ажыглап билириңге кижилерни кижизидери чугула айтырыгларның бирээзи. Ол чорук культура албан черлериниң, амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң четкизин калбартырын, идей-политиктиг ажылдың деңнелин бедидерин негеп турар. Сайызырангай социализм тус-тус бөлүктериниң кижилериниң негелде-хереглелин деннештиреринге болгаш долу хандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн доктаамал бедип орары, оон сан талазы-биле ылгалдарының чоорту эвээжеп орары ол байдалдарны тургускан. Оон уламындан хереглелдиң болгаш күш-ажылдың төлевиринде ылгалдар база-ла чидип бар чыдар.

Күш-ажылдың шынар талазы-биле ылгалдарын эвээжедириниң кол фактору болза, кадрларның эртем-билиин, мергежилин доктаамал бедидери болур. Эртем-техниктиг депшилге мергежили куду кадрларның санын чоорту эвээжедип орар. оон түңнелинде эвээш ажыл төлевирлиг кижилериниң үлүг-хуузу ниити масштабка хамаарыштыр кызырлып турар. Ажылдакчыларның кылган ажылы дээш алыр орулгазы ындыг янзылыг деңнежир.

Социализм үезинде кижилериниң хуула хереглели, оларның уруг-ларының, азыралында турар кижилериниң саны бир дөмей эвес болганындан аңгы-аңгы. Ынчалзажок ол ылгалды ниитилелдиң фондуларының дузазы-биле деннештирип алырының хемчеглерин күүрүне боттандырып турар. Ол фондуларның үлүг-хуузу ниитилелдиң бүгү материалдыг байлактарынга болгаш кежиктеринге хамаарыштыр алырга, 1940 чылда 15 хуу турганындан, эрткен чылын 33 хуу чедир өскен. Тоску беш чылдың эгезинден бээр дайынның болгаш күш-ажылдың инвалидтериниң пенсиязын өстүрери, ажылчынарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның пенсиязының эвээш хемчээлдиин өстүрери, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң стипендиязын өстүрери, хөй уруглар-лыг өг-будеге күүрүне дузаламчызын көргүзери дээш оон-даа өске хемчеглерни боттандырган.

Күш-ажылдың болгаш хереглелдиң хемчээлдериниге күүрүне шынгыы контрольду боттандырбышаан, күш-ажыл кылбайн орулга алыр, хууда алыскак-чискек, ажыл кылбайн чыткаш күүрүнеден хөйну алыйн дээр хөөннер-биле эптеш чок демисежип турар. Чалгаапайлар, улчун чоруур болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер күүрүнеге улуг хораны чедирип турар. В. И. Ленин социализм тургузуушкунун «күш-ажылдың кезээде демир дег быжыг сагылга-чуруму-биле» дорт холбап чораан. Оон «...чалгаарава, күш-ажылдың сагылга-чурумун кезээде барымдаала» деп чагыглары бо хүннерде-даа күштүг.

Антикоммунизмниң идеологтары бистин чонувустун материалдыг чаагай чоруунун өзүп турарын тайылбырлаар чүве тыпшайн, социализм болза бистиинде ышкаш, чүгле «хереглелдиң» ниитилели деп нүүлдеп турар. Ол шын эвес. Социализм — ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң чүгле материалдыг эвес, а бүгү талалыг, ылангыя угаан-бодал хереглелдерин долу хандырын турар ниитилел. Ындыг чорук капитализмде чок.

Бисте күш-ажылдың хемчээли өөн сан болгаш шынар талалары-биле тодараттынар. Ажыл шагының үе-хуусаазын күүрүне хоойлу ёзугаар доктаадып чурумчудун турар. ССРЭ-нин ажылчын неделязы 39,4 шактыг. Адырларның хөй кезииниң ажылдакчылары неделяның беш хүнүнде ажылдап турар. Дыштаныр, байырчыскаал болгаш шөлээ хүннерин каттыштыр алырга, совет кижилер чыл фондузунуң үштүн бир кезиинде ажылдавайн, боттарының дыштанылгазынга ажыглап турар.

Ынчангаш будүрүкчү күштериниң хөгжүүни-биле ажыл шагының минута бүрүзүнүн өртек-үнези улуг апарган. Ону эң ажыктыг кылдыр ажыглаары — будүрүлгениң ниити хемчээлин өстүреринин, чоннуң чаагай чоруун бедиериниң чугула фактору. Бо чорук ылангыя кедээ ажылагыйга онза ужур-дузалыг. 1974 чылда совхозтарның бир ажылчыны-ла 276 хүн, а колхозчу бүрүзү 241 хүн ажылдаан бооп турар. Кышкы үеде колхозчулар эвээш хүннерде ажылдап турар.

Ажыл үези кайы хире-даа шын хемчээттинип турза күш-ажылдың чарыгдалдарын ол шыны-биле тодарадып шыдавас. Маңаа оон күженишкиниин болгаш интенсивтиин барымдаалаар апаар. Күш-ажылдың хемчээлин ажылчы чоннарның кадыын камгалаарының болгаш база ажыл шагының дургузунда хөй ажыктыг чүүлдерни будүрерин барымдаалап тургузуп турар. Маңаа күш-ажылдың эртемге болгаш мурнакчы дуржулганың чедишкиннеринге үндезилеттинген нормативтер улуг рольду ойнаар.

Күш-ажылдың шынар талазын барымдаалаары амгы үеде онза ужур-дузалыг. Кижилериниң ажылы шынаржаан тудум үениң единица бүрүзү ажыктыг ажыглаттынар. Биргээр чугаалаарга, эки шынарлыг кылдынган продукция хөй чылларда ажыглаттынар, ниитилелдиң чиг-эдин, материалдарын хөйү-биле камнаар дээни ол. Мону кайы-даа адырның будүрген продукциязынга хамаарыштырып болур. Бистин чуртувуста кижилериниң кылган ажылының шынарын ажылчыниың разрядының тариф ставказын барымдаалап тодарадып үндүрүп турар.

Ынчаарга хереглелдиң хемчээлин тариф ставкалары, шалындан аңгыда, ажыл төлевирин планнаары-биле база ниитилелдиң хереглел фондуларын шын хуваары-биле боттандырып турар. Оон аңгыда калбак хереглелдиң бараанарынга болгаш ачы-дуза чедириниң хөлезиниинге өртектерни таарыштырып турары хереглелдиң хемчээлин бадда бүгү кижилерге таарымчалыг кылдыр хуваап турар.

Л. КОСТИН,
экономика эртемниериниң доктору.

„АЖЫЛ-ИШЧИ СОВЕТ ИЕ“

Эрзин районнуң мурнакчы херәәженнериниң слёду

Слёттуң киржикчилери — районнуң мурнакчы ажыл-ишчи херәәженнери, Маадыр нелер, пионерлер чысхаал-биле байырлалдың болур чери—стадионче шимчекпеннер. Олар хаас-шиник кеттинген, өөрелериниң орден, медальдар чайнаан, колдарында — хөлбеңнәән кызыл туктар. Чысхаалганнарның мурнунда бо чылдың бирги чартыында колхозтар аразында калбарган социалистиг чарыштың тилекчизи Ленин аттыг колхозтуң мурнакчы малчыныары Антонина Тарначы, Анчымаа Бадарчы, Калин Брат болгаш Маадыр не Азыра Бадыма олар чоруп органнар.

Стадион. Ооң бир талазында сценаның ханаларында, столдар кырында районнуң шеверлериниң аргаан, даараан хептерин, ыяштан болгаш өске-даа янзы-бүрү материалдардан кылган кылыгларын делгээн.

Ногаан театрның олуттарын чоң өөлепкен. Байырлыг хуралга илеткелди Эрзин райкүүсекомунуң даргазы Н. Б. Тыртык-Кара кылган.

Тоску беш чылдың доозукчу чылын чедишкиниг доозар база СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш районнуң ажыл-ишчилери шудургу ажылдап турар. Чылдың бирги чартыында район күрүнеге сүт садарының планы 100,5 хуу, дүктүүн 207 хуу кылдыр күүсеткен. Ол ышкаш төрүүр 100 хойга онааштыр 86 хураганны, 80 кулунну камгалап алган.

Күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын Ленин аттыг колхозтуң Сайыр-Аксы, «Мөрен» колхозтуң Сын-Мыйыс сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери ажыр күүсеткен. Доозукчу чылда күрүнеге дүк садарының планын Ленин аттыг колхоз долузу-биле күүседикей.

Районда үлетпүр бүдүрүлге черлериниң септелге-тудуг участогу, амыдырал хандырылга комбинады болгаш комунал ажыл-агый конторазы бирги чартык чылдың планныг онаалдаларын 100 хуу ажыр күүсеткилээн. Бо бүгүде районнуң херәәженнериниң киргеп үлүг-хуузу улуг.

Районнуң херәәжен чонунуң ортузунда дзанган ажылынга кызымаккай, идепкейлиг хөй-ниитичи кижилер кайы хөй. Оларның чижээнге Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты «Мөрен» колхозтуң малчыны Белчээ Мамааны, ол-ла колхозтан Намдал Бомбээни, «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжулары Маадыр нелер Хумбун Шимитсин биле Сегбе Норлапмааны, «Чаа орук» колхозтан Дамчай Акмааны дээш оскелерни-даа адап болур. Олар бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 100-тен эвээш эвес хураганнарны камгалап алганнар.

Херәәжен чонунуң ортузунга янзы-бүрү ажылдарны 12 херәәженнер чөвүлелдери чорудуп турар. Олардан «Коммунизче орук» колхозтуң херәәженнер чөвүлели, ол ышкаш «Мөрен», «Чаа орук», Ленин аттыг колхозтарда база район төвүнде херәәженнер чөвүлелдери багай эвес ажылдап турар.

Слёттуң киржикчилери Херәәженнериниң делегей чылынга турасхааткан районнуң бүгү херәәженнеринге кыйгырыгны хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXV съезлизин төлептиг уткуур дээш ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынче, эң ылаңгыя чурттакчылыг суурларны чаагайжыдарынче, культурлуг амыдырал-чуртталга дээш социалистиг чарышты организастаарынче,агитквартираларның ажылын улам экижидеринче районнуң ажыл-ишчи херәәженнерин слёттуң киржикчилери кыйгырган.

СЭКП Эрзин райкомунуң секретары Д. Б. Чамзырай партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун социалистиг чарышка тилекчи болган Ленин аттыг колхозка тывыскан. Ажыл-ишчи коллективтер аразында шилчип чоруур вымпелди күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен Сайыр-Аксы сүт-бараан фермазынга тыпсып, дыка хөй мурнакчы, хөй-ниитичи херәәженнерни хүндүлел бижиктер, өртектиг барааннар-биле шаңнаан.

Ол ышкаш «Уран холдар» деп делгелгеге организастыг, идепкейлиг киришкеин база эки шынарлыг экспонаттарны делгээн дээш бирги черни Ленин аттыг колхозтуң кедээ Советиге, ийги, үшкү черлерни Эрзин суурнуң база «Мөрен» колхозтуң кедээ Советтеринге тыпсып, дипломнар-биле шаңнаан.

Эң эки погаанчыткан кудумчу дээш агиткварталдар аразынга, девискээрни эки чаагайжыткан организация дээш коллективтер аразынга база уруг-дарыын төлептиг кижизиндип турар культурлуг амыдырал-чуртталгалыг өг-бүле дээш Эрзин суурнуң чурттакчы чонунуң ортузунга социалистиг чарышты чарлаан турган. Ооң түңнелдерни слёт-биле капсырлаштыр эрттирген кудумчулар байырлалынга үндүрген. Кудумчулардан чаагайжыдылгага киржилге талазы-биле бирги черни Пушкин кудумчузу, коллективтерден район эмнелгениң коллективи ээлээн. Үлегерлиг өг-бүлелерден районда техниктиг ажылдакчы Фина Балааның өг-бүлезин эң эки деп санааш, тускай шаңналды тывыскан.

Делегейниң херәәженнер чылынга турасхааткан Эрзин районнуң мурнакчы херәәженнериниң «Амыдралдың чаякчызы—ажыл-ишчи совет ие» деп темалыг слёду белик деңнелге эрткен.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.
«Шынның» корр.

Спорт ◖ Спорт ◖ Спорт

СОЛУН ОЮННАР

Волейболга «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң команда талазы-биле бирги черни дээш солун маргылдаа эткен дыштаныр хүннерде республика найысылалынга болуп эткен. Ацаа республиканың кедээ спортчуларының эң шилиндек командалары киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлеп келген спортчу демиселдиң түңнелинде эр улустуң аразынга Чөөн-Хемчик районнуң шилиндек командазының волейболистери чаңгыс-даа командага уттурбайн, бирги черже бүүрелдин-биле үнгеш, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчиир кубогу, бирги черге-ниң диплому, турасхаалдыг вымпели-биле шаңнаткан. Команданың ойнакчыларынга өртектиг белектерни берген.

Улуг-Хем районнуң командазы ийиги, чаа тургустуунган Кызыл районнуң спортчулары ук маргылдаага чедишкиниг ойнаан, үшкү черни алганнар.

Ыраккы Мөңгүн-Тайга районнуң херәәжен волейболистери болуп эткен маргылдаага чаңгыс-даа командага уттурбайн, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бо чылгы чемпиону болган. Улуг-Хем районнуң спортчулары ийиги, Чөөн-Хемчиктиң волейболистери үшкү черни эзлээннер.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

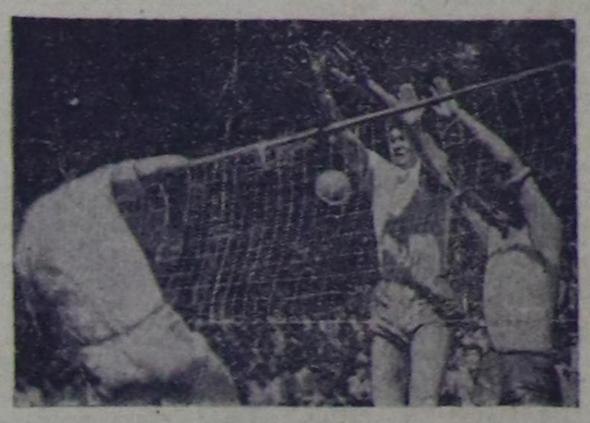

ЧАЖЫНДАН СОНУУРГАЛ

Харьков университединиң өорга сөөктүг амытаннар талазы-биле кафедразының эргелекчизи Александр Лисецкий 7 харлыындан эгелээш ховаганнар чыып келген.

Ооң чыып алган ховаганнары 300 муң чедип турар, ооң иштинде ССРЭ-ниң девискээрниге бир-ле дугаар тывылган ховаганнар бар. Оларның 15 муңун улус көөрүнге таарыштыр ол системалап каан.

Шөлээ бүрүзүн ол бо талазы-биле аян-чоруккa ажыглаар. Закавказьеге, Сибирьге, Колыск чартык ортулукка болгаш Сахалинге ол шагда-ла чоруп каапкан. Бодунуң ол ынак ажылының дугайында Александр Лисецкий солун лекцияларны номчуп, үүлдерни бижип келген.

ЧУРУКТА: Александр Лисецкий тудуп алган ховаганнарын бижип, класстаар талазыбиле хөй ажылды кылып турар, ону мында көргүскен.

ПМА-ның фотозу.

Социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаалы

Социалистиг өнчү-хөреңгини төтчеглеп самчыгдаар таварылгалар бисте ам-даа эвээш эвес болуп турар дээрзи билдингир болгай. Ооң-биле демиселди күштелдирерде төтчеглел, самчыгдалдың болу бээриниң кол чылдагааннарын өөренип көөрү, чогуур хемчеглерни алырының метод, сорулгаларын ылап боттандырары чугула.

Истелге болгаш суд органнарының практиказындан алгаш көөрге, хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин самчыгдап, бодунга шиңгээдип алыр херектерни хуу өнчүзүрек, социалистиг өнчүүнүң бистиң күрүневиске кандыг ажык-дузалыын үнелеп көрбес, эргиниң хоптак сеткилдиг чаңчылыдан амдаа чарылбаан кижилер үүлгедип турарлар.

Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң өнчүзүн колдуунда-ла ону кадагалап турар чамдык ажылдакчылар азы аңаа дорт хамзарылгалыг кижилер самчыгдап, карак ажыттап турарлар. Ол ышкаш доктаамал ажыл чок, чер кезип, товаан чоруур кижилер социалистиг өнчүже холун суп, ону оорлап турар.

Бүдүрүлгелер болгаш өскедаа ажыл-агыйлар, колхозтар болгаш совхозтар материалдарын багай кадагалап, ажаап турар байдаллар күрүнениң болгаш ниитиниң өнчү-хөреңгизин самчыгдап чок кылырына база идиг берип турар. Эң ылаңгыя тудуг организацияларының материалдары болур туйбу болгаш цемент база оон-даа өске материалдарны камгалап кадагалаар талазы-биле көөркак хемчеглерни ап турары, ол материалдарны төтчеглеп, самчыгдап, оорлаарынга эптиг аргаларны берип турар.

Эвээш эвес таварылгаларда колхозтарда болгаш совхозтарда ниитиниң мал-магаының кадат, камгалалын көөркак организастаанының түңнелинде оорлаар чоруктар хөй-биле болуп турар. Чижээ, бо чылдың март айда кааа-даа доктаамал ажыл чок Ондар Оян-оол дээрзи «Сукпак» совхозтуң хаван ажаакчыларының онаашкан ажылынга ээхарысалга чогун ажыглаан алгаш, бир хаванны оорлап соп алган турган. Ондар Оян-оол оор кылып турар үеле орта кым-даа турбаан.

Күрүнениң болгаш ниитиниң өнчү-хөреңгизин самчыгдаарынга база когарал чедиреринге учёт болгаш контрольду, көөркак тургусканы улуг деткимчени берип турар. Ону чамдык ак сеткилдиг эвес кижилер ажыглап турар. Ындыг үүлгедикчилер янзы-бүрү кажер аргаларны хереглеп турган, өртектиг материалдарны үндүр-кыыр бижип турган, акша-хөреңгини самчыгдап, төтчеглеп турарлар.

Учёт болгаш контрольду көөркак тургускан түңнелинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде самчыгдалдар эвээш эвес боон турар. Мооң чижээнге дараазында болуушкунну киирип болур. Кызылдың эзт комбинадының дирекция черинің көөркак контролюн ажыглап алгаш, мал хүлээп алыкчылары Мельникова, Морозова олар баш бурунгаар дугуржун алгаш, күрүнениң акша-төгериин самчыгдап турганнар. Мельникова мал дужаакчыларын мегелеп турган, дужааган малдың деңзизин кудулаткан, арттырып алган деңзизин бодунуң таныш-көрүштери мал дужаарга, оларга немей бижип турган, акшазын ап турган. Ындыг арга-биле 1851 рубльди бодунга шиңгээдип алган. Ол ышкаш Морозова-биле баш бурунгаар дугуржун алгаш, бодунуң таныжы Петраковтуң дужааган молдургаларының деңзизин 200 кг. улаттырган, 228 рубльди күрүнеден меге арга-биле оорлааннар. Морозова оон аңгыда бодунуң ажылынга ээ-харысалга чогун көргүзүп, багай ажылдан турганының түңнелинде эзт комбинадынга 8867 рубль түңнүг когаралды чедиргени илерээн.

Комбинатка болук оорлар тургустунган турбуже, комбинаттың удуртун баштаар ажылдакчылары болгаш улусчу контрольдуң болүү-даа оларны сойгалап илередир талазы-биле чогуур хемчеглерни албаанының түңнелинде болук үүлгедикчилер күрүнениң өнчү-хөреңгизин кара туразыбиле ажыглап турганнар.

Колхоз, совхозтарның малмагаының баш санының когарап турарының база-бир кол чылдагааннарының бирээзи — кадарчыларның онаашкан ажылынга харысалга чогундан, оларның арага-дарыга хандыкшыырындан хамааржып турар. Чамдык кадарчылар одарларын каапкан, кандыгдаа шөлээ-чөпшээрел чокка хоорай, суурларже чоруп, ацаа баргаш арагалап туруп бээри чажыт эвес. Ындыг турбуже оларның-биле кижизиндилге ажылын көөркак чорудуп турарывыс хараадаанчыг. Ооң түңнелинде хөй-хөй баш мал чидип турары база-ла билдингир. Чижээ «Кара-Хаак» совхозтуң хоюнуң кадарчызы Тимофей Лопсан харысалга чоктанып, арагалап чоруп турган, дыка хөй баш малды чидирген болгаш совхозка улуг когаралды чедирген. Ол ышкаш колхозтарда болгаш совхозтарда контроль-ревизия ажылы ам-даа көөркак, зоотехниктиг үчёттар база багай тургустунган. Ооң түңнелинде ниитиниң малын самчыгдаарынга эптиг байдалды тургузун турар.

Күрүне болгаш кооперация садыгларының талазы-биле ревизияларны чогуур үезинде азы хуусаазында кылбайн турар таварылгалар база-ла самчыгдакчыларга ажык орукту берип турар. Ынчангаш өөлчеглиг ревизияларны өй-шаанда чорудуп турар болза, төтчеглекчи самчыгдакчыларга үе бербейн, оларны чогуур үезинде сойгалап илередиринге улуг идиги бээр. Социалистиг өнчү-хөреңгиниң самчыгдалга таваржып турарының чылдагааннарын сайгарып көргениниң сөөлүнде, күрүне өнчүзүн камгалаар талазы-биле кандыг хемчеглерни алыр дугайында чугаалары чугула. Бирги өөлчегде материалдыг үүлдер харыылаар ажылдарга кадрлар шилип алыр ажылды экижидери чугула боон турар. Ол ажыл экижээн тудум-на, социалистиг өнчү-хөреңгиниң самчыгдакчыларының саны эвээжээр ужурлуг. Контроль-ревизия органнарының ажылын экижидип, ревизияларны чогуур хуусаалаларында чорудуп, илереттинген четпестерни өй-шаанда эдип, буруулуг кижилерге чогуур харыысалгаларны хүлээдири, өре-самчыгдалдарның тургустунуп келген чылдагааннарын дораан анализтээри чугула боон турар. Күрүненің болгаш хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин самчыгдаарлар-биле демиселге хөй-ниитичи активчилерни хаара тудары чугула айтырыгларының бирээзи болур. Социалистиг өнчү-хөреңги камгалалының дугайында лекция, беседаларны үүгле материалдыг үүлдер харыылаар кижилерниң ортузунга эвес, а харыында бүгү чоннуң ортузунга чорудары чугула болур. Самчыгдал дугайында кирип турар медээлерни өй-шаанда хынап, сайгарып, бир эвес самчыгдал демдектери бар болза, доп-дораан чугула хемчеглерни алыры негеттинип турар. Чамдык таварылгаларда киргеп билдиринишкин, медээлер үр үениң иштинде анаа-ла чыдып турар таварылгалар кайы-хөй болгай.

Колхоз, совхозтарның малының үчёдун эки тургузуп, ону хуу малдан аңгылаар хемчеглерни алыры чугула. Ол ышкаш мал ооллаашкынының үезинде зоотехниктиг үчётту күштелдирери улуг ужур-дузалыг. Бүдүрүлге, албан черлериниң янзы-бүрү документилериниң шыгжамырын шыңгырадып, шын үзётту тургузар, чүге дээрге эвээш эвес таварылгаларда самчыгдакчылар бар документилерни ажыглап, меге документилер тургузуп, өртектиг барааннар болгаш акша-хөреңгини бодунга ажыглап турарлар.

Бир эвес үстүнде айыткан хемчеглерни чогуур деңнелге чедир чорудар болза социалистиг өнчү-хөреңгиниң камгалалы экижиир дээрзи кымгалаа билдингир . Күрүненің өнчү-хөреңгизин кадагалап камгалаары совет хамаатызы кижи бүрүзүнүң Конституция ёзугаар ыдыктыг хүлээлгези болур. Хамааты бүрүзү самчыгдакчылар, оорлар-биле эптеш чок демиселди чорудуп, прокуратура болгаш милиция органнарынга улуг дузаны чедирер ужурлуг.

А. ООРЖАК,
Кызыл хоорайның прокурорунуң дузалакчызы.

«КЫЗЫЛ ДУЗАЛАМЧЫ»

Чогаалчы Алдын-оол Даржаанын редакторлааны Виктор Сагаан-оолдуң «Кызыл дузаламчы» (чечен-чугаалар) деп номун номчуп танышты. Эки-дир!..

Тос эгеден тургустунган бо номнуң онзагай үүлү чүүндел? Номнуң үндезин ээзэ «Кызыл дузаламчы» деп бирги эгеде доннаткан. Күүгүн кончуг карангы кежээзинде алды кара өглериниң ыттары ыржымны үреп, чир-шоп дүкүп. Алаштың ол девискээринде аалды хөлзедипкен Ол болза хувискаалдың ядыы араттарга сунган белээниң черек кырында боттаның эгелээнинин медээзи кылдыр авторнуң чуруп көргүскени аарымчалыг. Эң ылаңгыя ада-ызыгуурундан ядыы Хотураан угбайның мал үлекин турар өйде, саналы болгаш шүгүмчүлели дээштиг. Ундак чаңгының оглунуң авыязын саналын... «Адаызыгуурундан эгелээш ирик байның оглу сени кым билбезил... Харын-даа сээн өдээнде малыңны, өөнде эт-хөреңгиңни карарты хавырар ужурлуг турган. Хөйнүң хөлгезинге, хөрүгүүнүң алдына кыстынып чыдып калбажык сен бе...» (арын 8—9).

...«Сарыг шажын чүдүлгелиг, эрткен дүмбей шагның меңээ арттырып каан турасхаалы бө-дүр ийин, оглукум... Ынчалза-даа совет эмчилер бүзүрелдиг-дир... Удавас колдукааштанып кылаштап эгелээр сен дээр чорду» деп шаандакы шавы чораан Аковл ирей дыштанылга бажынынга болуңуң амыдыралын авторга төөгүн бергени-биле — хүрээ-хиттиң, лама-хамның балар-багын, хоразын сойгалап, Ак-оол болгаш өскелериниң-даа маадырлыг демиселин көргүскен «Шаандакы шавының чугаазы» деп чечен чугааны В. Сагаан-оол чедишкиниг бижээнин демдеглеп болур. Ол ышкаш «Кыйгыртыр ирей», «Каткыжы-Кара», «Бора-Бенин ак кулуну» болгаш өске-даа чечен чугааларда портрет, деңнелге, чурумал болгаш литературлуг дылды уран чечен көргүскени, ажыглааны өөрүнчүг. Чамдык эгелерни ам-даа далашпайн хоюлаан болза эки. Виктор Биче-ооловичиниң чечен чугаалар номун ниитизи-биле өөрүп хүлээп алганымны база катап демдеглевишаан, моон соңгаргы чогаадыкчы ажылынга каалама орукту номчукчуларның мурнунда илередикседим.

А. ДОПЧАА.

Бирги концерт

Бурят АССР-ниң опера болгаш балет театрының улуг залын чон чык долдур олурупган. Чыглып келген көрүкчүлер Тыва АССР-ниң күрүне филармониязының «Саян» ансамбліниң концертин улуг соонуургал-биле көрген.

— Бурят черге тыва улустуң уран үүлүүнүн төлөөлекчилериниге, хүндүлүг аалчыларга, силерге байыр чедирери өөрүнчүг-дүр. Силериниң концерттериңер, аян-чоруунар чедишкиниг-ле болзун — деп Бурят АССР-ниң культура министриниң оралакчызы Ж. Ц. Цыренмаев чугаалаан.

Ансамбльдиң концертиниң номер бүрүзү — ниити ырыдаа, ийи-чаңгыстың күүсеткилери-даа, танцы, хөөмей, сыгыт-даа көрүкчүлериниң сонуургалын чаалап алган. Ансамбль гастрольдарын уламчылап турар.

СУУРУВУС КӨРҮШТҮГ БОЛЗУН ДЭЭШ

«Большевик» совхоз Чөөн-Хемчик районда эң улуг дээн ажыл-агыйларның бирээзи. Ынчаарга оон төвү—Шеми суур база-ла хөй чурттакчылыг, улуг суур боон турар. Моокку чылдарда бо суур үүгле районга эвес, харын-даа бүгү республикага безин одунуң тудугларынын, янныг чараш кудумчуларының, ногаан ыяштарының талазы-биле макталдыг боон келген. Суур сөөлгү үеде немей туттунуп, харын-даа Чаа-Суур дээн ышкаш бүдүн күдумчу безин тыпты бергени өөрүнчүг. Ол черниң чайгаар үнген чараш арга-ыяжы безин таарымчалыг, аан-шиничи киирип турар.

Шеми суур немей туттунуп, назы-хары «улгаткан» тудумна, оон даштыкы хевири, кудумчулары чаагайжыттынган, херим-кажаалары ден-дескиг, чурум ёзугаар кылдынган турар ужурлуг. Ындыг турбуже, сөөлгү үеде оон чаагайжылга айтырыынче кичээнгей салыышыны кошкаан деп чугаалап болур. Бо талазы-биле кылдынган-на чүүл болза, совхоз конторазының чоок-кавызында кажаа-херимнерни септеп, селээн болгаш каш-ла дөс ыяш олурткан. Оон өске албан организация черлериниң болгаш чуртталга-даа бажыңнарының чанында олурткан ыяштарны, чечек газоннарын черле дыка ховар көрүп болур. Мындыг байдал эң ылаңгыя Ленин болгаш Хову кудумчуларының чурттакчыларынга колдуг хамаржыш турарын айтыр херек.

Ол кудумчуларның байдалын ырактан-на көөрге, илдеп алаар: бажыңнарның чанында олурткан ногаан ыяштар көзүлбес, бар-даа болза, күргап калган, ходугур куу уннары турар.

Ол кудумчуларның чурттакчыларындан бо дугайын айтырга:

— Ыяшты тарып-даа каарга, өспес болгаш кургап каар чүве-дир—деп бо-ла харыылаарлар. Олар колдуунда-ла сыын суттарар суг чок, ону сөөртүр машина чок»— деп, чылдагаанчан турар.

Шеми суурнуң кудумчуларында олурткан ногаан ыяштарның мандыш, өспес чоруунуң бир чылдагааны —оларны камгалаан херим-кажаанны тутпайн турары болур. Эң ылаңгыя Хову кудумчузунга моон мурнунда чылдарда олурткан ыяштарны машина-трактор-биле сый бастырып, чоннуң хууда малы үрей өгевип, ногаан бүрүлерин чип каапкан боон турар.

Суурнуң ногаанчыдылгазын моон соңгаар экижидер дизе, оон бүгү чурттакчыларының, хөй-ниити организацияларының, коллективтериниң идепкейинден, көдээ Советтиң, оон күүскомунуң удуртулгазындан хамаржыр аңаары билдингир. Бо талазы-биле ажылды экижидери хүннүң айтырыы боон турар.

Д. МОНГУШ.

Телевидение

ИЮЛЬ 22-ДЕ

МОСКВАДАН
9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—Молдав телестудиязының документалдыг фильмериниң программазы: 1. «Шылгалда», 2. «Тараа тарыкчылары», 3. «Сорук киришкин».
10.10—«Ока чоогунга дан хаазы». Өөнүг фильм-концерт.
10.30—«Эртем-бөгүн».
11.00—Документалдыг фильм (Кызылдан).
11.10—«Союз» корабльдиң хонуканының дугайында репортаж.
11.40—«Ye». Информастыг программа.
12.10—Орбитадан медээлер.
12.25—Өөнүг мультфильмнер программазы.
13.00—Медээлер.
13.15—Польшаның катап бот-догуннаанының хүннүнге —поляк улустуң национал байырлалынга турасхааткан Польша Улус Республиканың телевидение программазы. Өөнүг.
16.00—Орбитадан медээлер.
16.15—«Маадыр сценада болгаш амыдыралда». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Табаков эрттирер.
17.25—Спортчу демдеглелдер. Өөнүг.

КЫЗЫЛДАН
18.00—Телемедээлер.
18.15—Мультфильм.
18.35—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН
18.40—Орбитадан медээлер.
18.55—«Амыдыралда эң-не уттундурбас хүн». Уран-чечен фильм (Польша).

КЫЗЫЛДАН
19.45—«Көдээниң ажыл-ижи». «Тыва биле Хакасияның соңчарыжы». Тыва АССР-ниң «Революцияның чалбыжы» совхозтуң болгаш Хакас автономнуг области «Московский» уксажыдылга заводунуң делегацияларының ужуражыышкынының дугайында дамчыдылга.
20.25—«Ада-чурттуң Улуг дайынының ырлары». Концерт.
21.00—Моцарт болгаш Салериі». Чаңгыс көжегелиг шин.

МОСКВАДАН
22.00—Медээлер.
22.15—01.00 — Польшаның катап бот-догуннаанының хүннүнге — поляк улустуң национал байырлалынга турасхааткан Польша Улус Республиканың телевидение программазы. Өөнүг.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, даглыг черлерге чаъс чаар. Барын чүк угланышкыныг хат секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дагларга 19—24, өскелеринге 26—31 градус чылыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Чөөн чүк угланышкыныг хат секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 28—30 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

кинотеатрларда

ИЮЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ийнги ылаптыг шын» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Проша тажы» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, «Игрек-17» 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Мукамның чажыды» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Вий» 10.30, «Алгыжыксай-дыр бис» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Олар Төрээн чурту дээш туулуп чорааннар» (2 серизы) 16.50, 20.00 шактарда.

Кызыл-Мажалык ортумак школазындан Виктор Оржакович Оланга 1971 чылда тывыскан № 371244 аттестат читкен. Ону куш чок деп санаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 31-75, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 23-54, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтериязының 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле аргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01087